

U P R A V A

Fakultet za upravu

Sarajevo

IMPRESUM

Izdavač

Fakultet za upravu u Sarajevu
pridružena članica
Univerziteta u Sarajevu

Adresa

Ul. Igmanska 40 A, 71 320 Vogošća,
SARAJEVO

Za izdavača

Prof. dr Nezir Krčalo, dekan

Glavni urednik

Prof. dr Lada Sadiković

Redakcija

Dr Christian Arbeiter, prof. dr Nihada Mujić, Dr. Giovanni Ercolani, prof. Dr Bohuslav Pernica, prof. dr Enes Kujundžić, Mr. Đevad Šašić, Mr. Amel Delić, prof. dr Aida Habul, Prof.dr Nezir Krčalo, prof.dr Amina Hadžibegić-Bicciato, Mr Saša Madacki

Sekretar redakcije

Dženan Alić, Mr.iur.

Naslovna strana

Jesenko Bajraktarević, CCNA

DTP i štampa

„Štamparija Fojnica“ D.D. Fojnica

Tiraž

300

ISSN

Tekstovi objavljeni u časopisu “Uprava” referiraju se u: EBSCO publishing, CEEOL (Central European Online Library) i Research Bible bazi podataka.

SADRŽAJ

Emir Tahirović

Samir Lokvančić

**KULTURNI CENTRI KAO INSTRUMENTI KULTURNOG
RAZVOJA LOKALNIH ZAJEDNICA U BIH 7**

PhD Kozarev Atanas

**POSITION OF THE SECURITY AND COUNTERINTELLIGENCE
SERVICE IN THE SYSTEM OF RULING ORGANIZATION
IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA – CONDITIONS AND
CHALLENGES 21**

Emir Tahirović

Samir Lokvančić

IZAZOVI KULTURNE POLITIKE U BOSNI I HERCEGOVINI..... 35

Merjem Zolota

Emina Zolota

**FINANSIJSKA STABILNOST BANKARSKOG SEKTORA U BIH
FINANCIAL STABILITY OF BANKING SECTOR IN BiH 51**

Članci / Articles

Pregledni naučni rad
Primljen: 15.07.2016

UDK: 304.2:2-774 (497.6)

KULTURNI CENTRI KAO INSTRUMENTI KULTURNOG RAZVOJA LOKALNIH ZAJEDNICA U BOSNI I HERCEGOVINI

Emir Tahirović

Fakultet za upravu u Sarajevu
pridružena članica Univerziteta u Sarajevu
emir.tahirovic@fu.unsa.ba

Samir Lokvančić

Sarajevska filharmonija
lokvincicsamir@gmail.com

Sažetak:

Cilj rada je pokušaj redefiniranja uloge zaboravljenih institucija kulture koje mogu imati izuzetan značaj u kulturnom razvoju lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini u savremenom vremenu. Elaboriran je nastanak i razvoj centara za kulturu tokom XX stoljeća u Bosni i Hercegovini, a posebno u vremenu socijalističkog društvenog razvoja. U radu se analiziraju potencijalne mogućnosti oživljavanja kulturnih centara u jedinicama lokalne samouprave, kao instrumenata kulturne difuzije u savremenim društveno – političkim okolnostima tehnološkog razvoja, uvjetima tranzicije i integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.

Ključne riječi:

Kultura, kulturni centri, kulturni razvoj, lokalna samouprava, lokalna zajednica, građani

Abstract:

In this work, we will try to show very important part of forgotten cultural institutions of the local community, which can have the exceptional importance in the development of the local community for several reasons.

Creation of the Center for culture in distant history, and development until today, his purpose which is cultural, educational, and more advisory. As such, this institution, surely, presents the focus of elementary cultural diffusion.

Key words: Cultural centers, Community centers, local community..

Uvod

Kultura je društvena vrijednost i pokretač kako gospodarskog, tako i društvenog razvoja. Kultura se ogleda kroz različite aspekte i prepoznatljive karakteristike ljudskih zajednica: narodne nošnje, način muzičkog izražavanja, arhitektua, plesovi ili igre, duhovne komponente. Sve te karakteristike zajedno formiraju sveukupnu sliku o posebnoj kulturi na nekom prostoru. Očitovanje izvorne kulture i njenih autohtonih oblika je u novijem vremenu pred prevelikim izazovom i pod utjecaj procesa globalizacije, ali i masovnih medija koji promoviraju novu globalnu ili masovnu, zapravo potrošačku kulturu. Kulturu i kulturne institucije lokalne vlasti u Bosni i Hercegovini često tretiraju kao „trošak“ ne prepoznajući njenu važnost u društvenom razvoju i procesu socijalizacije pojedinaca, ali ni njen ekonomski potencijal. Kako bi sačuvali tradiciju i kulturu lokalnog stanovništva i koristili njen potencijal, razvijene države zapadnog svijeta kreiraju politike i formiraju institucije koje su najbliže građanima da bi se u njima na autentičan način izražavale i sačuvale tradicionalne kulturne vrijednosti. Takve institucije je na lokalnom nivou kroz historiju imala i Bosna i Hercegovina.

Iako se lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini kroz historiju razvijala u okvirima različitih političkih i društveno-ekonomskih sistema, najveći utjecaj na sistem lokalne samouprave ostavio je period socijalističkog razvoja Bosne i Hercegovine (1945.-1990.). U tom periodu je u Bosni i Hercegovini uspostavljen i, skoro pet decenija razvijan “komunalni sistem”. U komunalnom sistemu općina je predstavljala osnovnu samoupravnu, društveno-ekonomsku i političku zajednicu i bila temelj realizacije zamišljenog idealnog samoupravnog socijalističkog društva u kojem svu

vlast imaju građani. Posebnu ulogu u ostvarivanju ideoloških ciljeva tadašnje vlasti imali su domovi kulture. Dominantan oblik kulturnih organizacija tokom 20. stoljeća u Bosni i Hercegovini su bili centri za kulturu ili kulturni centri koje su osnivale i kojima su upravljale jedinice lokalne samouprave. Kulturni centri su se razvijali u vremenu socijalističke Jugoslavije kao „narodni domovi“, „narodne čitaonice“, „društveni centri“, „društveni domovi“. Neposredno poslije završetka Drugog svjetskog rata prihvaćen je termin „narodni“ ili „radnički dom“. Zbog nepovoljnih političkih prilika nerijetko se već u naslovu nastoji sakriti prava svrha „epicentra kulture“, pa se i klasna oznaka („radnički dom“, „radničko društvo“, itd.) koristi dosta oprezno. U savremenim društveno – političkim okolnostima uloga centara za kulturni razvoj je posve drugačija u kontekstu uloge lokalne zajednice u uslovima promjene političkog sistema, procesa tranzicije i integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju.

Historija kulturnog organizovanja u lokalnim zajednicama

Kulturno organizovanje na nivou lokalnih zajednica ima dugu tradiciju. Ta tradicija je vezana za primarnost lokalne zajednice sa stanovišta interesa i potreba građana u odnosu na više razine teritorijalne organizacije vlasti. S obzirom da se radi o dinamičkoj kategoriji lokalna zajednica se mora posmatrati i analizirati kao stalan proces. Lokalna zajednica se može okarakterisati i kao „živi prostor“. Ovaj prostor se, pored fizičke komponente, javlja i kao društveni prostor ispunjen međuljudskim odnosima, aktivnostima i institucijama. U savremenoj sociološkoj teoriji lokalna zajednica se definiše kao određena teritorijalna cjelina, u kojoj građani, posredstvom vlastitih i zajedničkih resursa, zadovoljavaju najveći dio svojih životnih potreba koje imaju i snažnu kulturnu dimenziju. Lokalna zajednica je oblik udruživanja ljudi, koji okupljajući se oko zajedničkih problema, interesa, potreba i vrijednosti stupaju u različite socijalne interakcije razvijajući svijest pripadnosti toj zajednici. Ta primarnost i važnost lokalne zajednice je bila prepoznatljiva još u srednjem vijeku. Kako navodi Rogić, kulturna difuzija u srednjevjekovnom gradu se ostvaruje u prvom redu preko gostionica. Period 19. stoljeća obilježavaju narodne čitaonice. Isti autor bilježi kako su te iste narodne čitaonice odigrale bitnu ulogu u tek nastalom nacionalnom preporodu, posebno u pogledu organizovanja teatarske infrastrukture.

Pa bilježi dalje: „Mreža narodnih čitaonica razvija se tijekom cijeloga 19. stoljeća, s istim povijesnim zadatkom: nacionalne diferencijacije i stvaranja simboličkih obrazaca koji će olakšati nacionalnu integraciju“. Iz toga razdoblja vuku korijen ona žarišta elementarne difuzije kulture koja se u tekućem žargonu zovu domovima kulture nacionalnih skupina. „Ona imaju isti cilj: raditi na nacionalnoj diferencijaciji jedne društvene skupine, ali to više nije politički program i zahtjev, nego kulturna praksa utemeljena na političkim pretpostavkama što definiraju kulturnu demokraciju kao svoj prirodni izraz“. Također primjećujemo i klasnu diferencijaciju koja ima još dublje korijene u prošlosti iz koje se bilježe organizovanja kulturnih aktivnosti gradova i manjih mjesta. Ovo klasno organizovanje kulturnih aktivnosti bilježi tokom 19. vijeka i vrhunac doživljava u prvoj polovini 20. vijeka. To je bio, zapravo period izgradnje savremenih nacionalnih država i nacionalne homogenizacije koja je često težila ka sistemskoj negaciji i osporavanju zasebnih lokalnih kulturnih identiteta u budućoj kulturno i jezički uniformnoj nacionalnoj državi.

Pred kraj 19. vijeka trgovine robom široke potrošnje i prodavnice tekstila i modne kuće postaju mjesto izlaganja uglednih slikara. Iz istog perioda kao mjesto masovne difuzije kulture bilježi se sport i sportska borilišta. Sport postaje veoma interesanta grana okupljanja ljudi i nacionalnih i klasnih diferencijacija. Ipak, sportski je ludizam ostao glavnim uporištem prava na užitak industrijskog čovjeka. Kako su trgovina, usluga i ugostiteljstvo dobivali na značaju, tako je i proizvodnja prebacivana u prigradska naselja ili potpuno izvan grada. U takvim okolnostima formiraju se gradski centri, a samim tim i uloga kulturnih institucija dobiva na značaju. Na osnovu ovih okolnosti posebnu ulogu dobivaju dom kulture ili centar kulture. Dakle, centralni dijelovi grada imaju posebne institucije kulture kao što su pozorišta, opere, koncertne dvorane, kinodvorane, biblioteke, itd., dok rubni dijelovi u svom centru dobivaju sve u jednom, a to jedno su domovi kulture ili centri za kulturu. Ova konstatacija naravno ne znači da domova kulture nije bilo i u samom gradskom jezgru.

Ovakav vid organizovanja građana, u našoj zemlji, sa ciljem zadovoljavanja kulturološko-socioloških potreba bio je razvijen u svim lokalnim zajednicama. U mjestima koja i nisu imala objekat doma kulture, te aktivnosti

su obavljane u seoskoj školi, gostionici ili jednostavno na otvorenom prostoru, kada su se organizovale proslave ili muzičke manifestacije. Sa višim stepenom uređenja države i ovaj oblik društvene organizacije je dobio svoje mjesto u opisu poslova lokalne administracije pod službom za društvene djelatnosti.

Institucionalni okvir kulturnog razvoja u lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini

Urušavanje socijalističkog uređenja početkom devedesetih godina prošlog stoljeća zahtijevalo je suštinske promjene u smislu političko-ustavnog koncepta lokalne samouprave i njene uloge u društvu i političkom sistemu. Uvođenje višepartijskog sistema i tržišne ekonomije zahtijevalo je i redefiniranje položaja jedinica lokalne samouprave u smislu uspostavljanja konceptualno drugačijeg odnosa između lokalnih vlasti i države, s jedne, i lokalnih vlasti i građana, s druge strane. U bivšim socijalističkim državama koje su prošle proces tranzicije i integracije u Evropsku uniju, jedinice lokalne samouprave dobile su političko-ustavnu poziciju koja im je osigurala značajnu ulogu u ekonomskom, socijalnom, političkom i demokratskom razvoju. Međutim, za razliku od većine država koje su kroz tranziciju prošle mirnim putem, Bosna i Hercegovina je bila izložena agresiji (1992.-1995.) čiji je tok i ishod u bitnoj mjeri opredijelio položaj i pretpostavke budućeg razvoja lokalne samouprave. Zapravo, u toku agresije došlo je do velikih promjena u etničkoj i socijalnoj strukturi stanovništva jedinica lokalne samouprave. Uništena je komunalna infrastruktura kao i privredni subjekti koji su predstavljali nosioce lokalnog ekonomskog, kulturnog i socijalnog razvoja.

Komunalni sistem uveden 1955. godine u skoro pet decenija svog postojanja ostavio je uticaj na uređenje i funkcionisanje lokalne samouprave u novom društveno – političkom uređenju.

Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini u postratnom periodu, bez jasne koncepcije razvoja, dugo je zadržavala elemente ranijeg komunalnog sistema. Ustavno i zakonsko uređenje lokalne samouprave je u entitetima različito koncipirano. U Republici Srpskoj je pravo na lokalnu samoupravu

limitirano entitetskim zakonima. Entitetski organi preuzimaju one poslove koji bi trebali biti u nadležnostima lokalnih vlasti. U Federaciji Bosne i Hercegovine, kantoni kao federalne jedinice imaju široke ustavne nadležnosti i znatno ograničavaju samoupravni djelokrug i nadležnosti jedinica lokalne samouprave. Cjelokupni sistem lokalne samouprave i u Republici Srpskoj i u Federaciji Bosne i Hercegovine razvijao se tokom postdejtonskog vremena u nedostatnim zakonskim okvirima i nepovoljnim odnosima u institucionalnoj strukturi entiteta i države Bosne i Hercegovine. U Federaciji Bosne i Hercegovine kantoni imaju široka ovlaštenja u vršenju javnih poslova, posebno u sferi fiskalne politike i prostornog planiranja. Ovakva ustavna pozicija kantona uskratila je mogućnost uspostave i razvoja širokog samoupravnog djelokruga jedinica lokalne samouprave, kao i mogućnost pune autonomije u obezbjeđivanju vlastitih izvora finansiranja. U Republici Srpskoj, zbog visokog stepena centralizacije vlasti na nivou entiteta, opštine nisu imale dovoljan zakonski i stvarni osnov za punu autonomiju lokalne samouprave. Ustav Bosne i Hercegovine ne proklamuje pravo na lokalnu samoupravu, niti postoji državni zakon koji bi to pravo garantovao, što je suprotno sa principima Evropske povelje o lokalnoj samoupravi. Poseban problem uspješnog funkcionisanja i razvoja lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini je nepostojanje ustavnih garancija, niti adekvatnog zakonskog okvira za osiguranje finansijske autonomije lokalnih vlasti. Entiteti u Bosni i Hercegovini su od 1995. godine nekoliko puta mjenjali zakonski okvir lokalne samouprave, tragajući za adekvatnim zakonskim rješenjima koje će biti kompatibilno sa standardima na kojima funkcioniše lokalna samouprava u razvijenim evropskim zemljama. Osim toga, pristupanjem Vijeću Evrope 2002. godine i ratifikacijom Evropske povelje o lokalnoj samoupravi Bosna i Hercegovina je na sebe preuzela obavezu da sistem lokalne samouprave uskladi sa osnovnim principima Evropske povelje o lokalnoj samoupravi. I pored toga, važno je naglasiti da lokalne zajednice u Bosni i Hercegovini nemaju zakonska ograničenja da razvijaju politike kulturnog razvoja, ali u većini lokalnih zajednica nije prepoznata važnost i potencijal kulture za društveni razvoj lokalnih zajednica. Na osnovu toga, lokalna samouprava predstavlja jedinu homogenu zajednicu koja može donijeti i provesti akciju kulturne politike. Dolazimo do zaključka da većina lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini nema strategiju razvoja kulture i kulturne politike. U ovakvoj situaciji potrebno ja hitno uvođenje u proces

implementacije kulturnih politika, kao i da akcije kulturne politike daju što prije rezultate i odgovore - jesu li dobro koncipirane i uravnotežene, realizuje li se ono što je koncipirano, itd. Samo po sebi dolazi pitanje dalje - kako provoditi evaluaciju kulturne politike u sklopu razvojnog strateškog plana lokalne zajednice? Nakon što se usvoji strateški plan za sprovođenje kulturne politike, potrebno je imenovati tim eksperata iz oblasti kulture koji će provoditi evaluaciju i biti odgovoran opštinskom vijeću i načelniku. Veliku priliku u oblikovanju različitih projekata kulturnog razvoja pružaju i predpristupni fondovi Evropske unije koji se mogu realizirati umrežavanjem lokalnih zajednica unutar Bosne i Hercegovine ili prekograničnom saradnjom, odnosno u partnertstvu sa lokalnim zajednicama u drugim evropskim državama.

Potencijali kulturnih centara u kulturnom razvoju lokalnih zajednica

Iz pozicije lokalnih zajednica, kultura zasigurno nije u vrhu prioriteta. Kako oživjeti te sredine, promovirati opštinu i gradove preko kulture i na najadekvatniji način zadovoljiti kulturne potrebe građana, a ujedno napraviti turističku promociju lokalne zajednice i potaknuti ekonomski rast? Jednom riječju - kako opštinu predstaviti i učiniti je mjestom ugodnog i poželjnog življenja? Ta zadaća pripada administraciji lokalne zajednice - da stvara opšti ambijent prema kulturi na takav način da može povratiti svoje promocijske i finansijske resurse, a kroz kulturno zadovoljanje potreba pridobiti podršku građana i povećati njihovu participaciju u javnom životu. Najbolji način da se to ostvari jeste kreiranje adekvatne politike koju zovemo kulturnom politikom u institucijama lokalnih vlasti. Neposredna ljudska komunikacija se sve više zamjenjuje alternativnim oblicima komunikacije. Postavlja se pitanje: da li u novim društvenim okolnostima centri za kulturu mogu ostvariti svoju tradicionalnu ulogu i funkciju? Odnosno, da li u novim okolnostima mogu biti instrumenti kulturnog razvoja i provođenja kulturnih politika? Centri za kulturu se mogu definisati kao: „... kulturno-obrazovne ustanove polivalentnog tipa, koje izmiču svakom klasificiranju i tipiziranju, s obzirom na širinu programskih aktivnosti, te korisnike i publiku za koje djeluju. Danas sve više govorimo o socio-kulturnim centrima koji postaju središte kulturnih događanja unutar lokalne zajednice. Funkcija centra za kulturu nije samo difuzija kulture i poticanje

kreativnosti, već on svojim djelovanjem utječe na život u lokalnoj zajednici”. Unificiranje kulture i nametanje globalne kulture ponekad neminovno pobuđuje odbrambeni mehanizam, koji obavezno potencira i stavlja u prvi plan lokalno. U tom smislu kulturni centri predstavljaju univerzalne kuće u kojima na najjednostavniji način mogu doći do izražaja kultura lokalnog nivoa sa svim segmentima. Tako, jedan kulturni centar predstavlja objekat u kome se mogu obavljati promocije, izložbe, muzičke manifestacije, davati filmske projekcije, napraviti biblioteka, razna druženja, itd. Ove aktivnosti su u većim gradovima segmentirane i predstavljaju instituciju svaka sama za sebe. Dakle, kulturni centri su institucije koje služe za promociju lokalnog identiteta, koji služi za zadovoljavanje kulturnih potreba lokalnog i šireg stanovništva. Također, mogu postati interesantna mjesta lokalne kulturne promocije za turističku ponudu što dovodi do stvaranja dodatne vrijednosti, novih radnih mjesta, te podizanja kvaliteta života. Veoma je bitno naglasiti, da su kulturni centri okrenuti podjednako i obrazovanju, kao i kulturi, jer posjetitelj ovog centra nije samo onaj koji prima informacije, nego bi trebao biti u prilici i da se kulturno izrazi, bude sudionik u formi edukacije i njegovog umjetničkog izraza. Također, u zadnje vrijeme uočavamo još jedan fenomen organizovanja građanstava u shopping mall centrima, organizovanja u posebnim trgovačkim ulicama, centrima za rekreaciju, kao i u pješačkim gradskim zonama gdje primjećujemo razne manifestacije i sportske aktivnost. Ove manifestacije nazivamo urbane atrakcije. Urušavanjem socijalizma promjenio se i socijalistički koncept domova kulture koji se umnogome razlikovao od zapadnih centara za kulturu. Zapadni koncept je ove institucije usmjeravao na tržište bez fiksnih stabilnih finansija, gdje su se ove institucije morale okretati organizovanju ne samo kulturnih aktivnosti, već i obrazovnih, a sada one sve više prerastaju i u savjetodavnu organizaciju. Socijalistički pristup je podrazumijevao stalnu obavezu lokalne administracije da skrbi za tu ustanovu koja je, zapravo po svom konceptu bila politički instrument i mjesto organizovanja partijskih skupova po domovima kulture u lokalnoj zajednici. O kulturnim centrima se može puno toga reći i pisati. Oni su prije svega odraz stanja kulture lokalne zajednice. U vremenu tehničko-tehnološkog napretka postoje nova mjesta okupljanja, pa su to i virtualne grupe na društvenim mrežama, a fizički građanstvo ostaje u stanu kao novoj alternativnoj kulturnoj sceni. Iako većinu korisnika navedenih institucija čine građani godišta do 20. i

preko 50 godina, velika većina nije upoznata sa aktivnostima ovih centara. Samim tim, građani ostaju otuđeni u privatnim stanovima i kućama tragajući za nekadašnjim druženjima koja su ostala samo u sjećanju starijih. Primjećujemo da se i u ovim institucijama dešavaju stanovite promjene pa tako zapadni model centara za kulturu postaju i institucije savjetodavnog karaktera (savjetovalište), gdje se organizuju razna savjetovanja, kao npr. pomoć majkama u trudnoći, univerzitet za treće doba, itd.

Iako se uočavaju transformacije u namjeni, ocjenjujemo da su ove institucije od izuzetne važnosti za promicanje kulture lokalne zajednice. Važno je naglasiti potrebu razvoja svijesti da se elementarne difuzije kulture moraju razvijati sistemski, kao unutrašnja pretpostavka razvijanja i osnaživanja procesa samoupravljanja u lokalnoj zajednici.

Kulturni centri predstavljaju nezamjenjiv institucionalni okvir za implementaciju pozitivne, efikasne, djelotvorne kulturne politike lokalne zajednice, mjesto za različite oblike manifestacija kulturnog i društvenog karaktera. Iako moderni koncept centara za kulturu predviđa samofinansiranje i javno-privatno partnerstvo, kao moguće izvore finansiranja ipak, samoodrživost ovih institucija je još uvijek upitna i zahtijeva podršku lokalnih vlasti.

Kulturni centri kao instrumenti kulturne politike lokalnih zajednica

Da bismo mogli shvatiti postojanje i ciljeve kulturnog centra, moramo prepoznati ciljeve kulturne politike lokalne zajednice. Nije moguće kreirati jedinstven oblik kulturnog centra koji bi se primjenio na sve lokalne zajednice - ova institucija mora odgovarati potrebama i mogućnostima svake lokalne zajednice. Oblik i način organizacije kulturnih centara je determinisan specifičnim ekonomskim i demografskim karakteristikama lokalne zajednice, urbanim razvojem, njenom veličinom i drugim faktorima. Period socijalizma ovim institucijama je od samog kraja Drugog svjetskog rata namjenio vrlo ozbiljnu viziju shodno vremenu u kome su se nalazile. Iz tog perioda bilježimo da su na području bivše Jugoslavije domovi kulture formirani kao samostalne organizacije, kao posebna pravna lica čiji je osnivač općina, kao posebni OOUR (osnovna organizacija udruženog rada) ili radnički univerzitet, koje nužno ne raspolažu svojim

prostorom za prezentaciju i radionice. Iz tog perioda, ipak ostaje zaključak da kultura nije prepoznata samo kao razvojna kategorija lokalne zajednice, nego su kulturni centri imali i ulogu ideološke indoktrinacije. Danas su to samostalne organizacije kojima je i nakon 1992. godine, status ostao sličan. U procesu tranzicije vlasništva imovina domova kulture našla na udaru promjene sistema. Nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu i promjene sistema, pojavio se pravni vakum za domove kulture. ??????Bilo je potrebno da se nakon završetka ratne okolnosti pojavi pravni slijednik ovih organizacija, kako bi nastavio sa kulturnim aktivnostima i upravljanjem ovom imovinom?????. Pošto je općina po logici, bila krovna instanca za rješavanje pravnih nejasnoća i transformacije, a u nedostatku i/ili nepostojanju prvih slijednika, uslijedio je pogrom imovine domova kulture u našoj zemlji. U prvom redu, ovi objekti su i prije 1992. godine bili dotrajali i trebali temeljitu rekonstrukciju. One koji su ostali, danas koriste jednim dijelom javne ustanove kojima je osnivač općina i služe svojoj svrsi. No, uzmemo li u obzir da je na teritoriji Grada Sarajeva postojalo oko 40 domova kulture od kojih samo nekoliko danas vrši svoju izvornu funkciju, logično je da se zapitamo ko ih koristi, i u kakvom su stanju ti objekti? Dakle, u pravnom nepoznavanju pravnih slijednika nakon 1992.godine, a uz pomoć korumpiranih činovnika općinske administracije, jedan broj objekata je dat na korištenje fizičkim licima. Samim ulaganjem privatnih sredstava i po proteku određenog vremenskog perioda, možemo očekivati da se i ovi korisnici u zemljišnim knjigama upišu kao vlasnici. Pa tako imamo objekat na jednom od najljepših dijelova Sarajeva, koji je preuzet kao Dom kulture - današnji restoran „Park prinčeva“ u općini Stari Grad. A, također u fazi su preuzimanja drugih objekata od strane raznih sportskih klubova ili restorana koji već određeni period koriste ove objekte, te uz navedene pravne nejasnoće pokušavaju od opštinske administracije dobiti na korištenje objekat kao gore navedeni primjer. Na tragu ovih podataka veoma je teško govoriti o provođenju, još uvijek i nakon 20 godina nakon završetka rata, kulturne politike lokalne zajednice posredstvom centara za kulturu, a prijašnjih domova kulture.

Sa druge strane, imamo općine među kojima je Visoko, koje su nakon rata izgradile potpuno nove objekte i započele sa uspostavljanjem kulturne slike nezvezano za prijašnju mrežu domova. U takvom okruženju možemo govoriti o utjecaju strateških kulturnih ciljeva lokalne zajednice na rad kulturnih

centara. Nažalost, na osnovu zadnjih istraživanja, ova općina ne posjeduje koordiniranu kulturnu politiku lokalnog nivoa i svako promišljanje o kulturnoj politici su prebacili na kantonalni nivo.

Zaključak

Kultura ima značajnu ulogu ukupnom društvenom razvoju lokalnih zajednica. Kulturnim aktivnostima u lokalnim zajednicama se čuvaju tradicionalne subkulture regionalnih zajednica ali i etničke kulture naroda u Bosni i Hercegovini, kao i njen poseban multi-kulturni identitet. Domovi kulture ili kulturni centri zasigurno predstavljaju institucije koje mogu vršiti kulturnu multifunkciju, održavati kulturni život lokalnih zajednica i dati značajan doprinos u socijalizaciji pojedinaca u lokalnim zajednicama. Dobro organizirane i osmišljene kulturne aktivnosti mogu animirati građane da participiraju u ukupnom društvenom razvoju lokalnih zajednica. U cjelini gledano kulturni centri u lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini ne ostvaruju svoju društvenu ulogu. Razlog tome su brojni faktori: ratna razaranja, siromaštvo, nedostatak ulaganja u potrebnu infrastrukturu, neriješeni imovinsko – pravni odnosi, poremećen sistem društvenih vrijednosti, ali i institucije lokalne samouprave koje ne prepoznaju važnost ovih institucija. Kulturni centri imaju izuzetan potencijal u razvoju lokalnih zajednica u Bosni i Hercegovini ukoliko se na iskustvima razvijenih država primjene odgovarajući modeli organiziranja i (samo)finansiranja.

.

Literatura:

- Barker, C. (2000) *Cultural studies: theory and practice*. London:Sage
- Domazet Anto, Halilbašić Muamer, Osmanković Jasmina, Peštek Almir, (2016) *Kreativne industrije u Kantonu Sarajevo*, Sarajevo: Ekonomski institut.
- Drag García, Beatriz. (2004), *Urban Regeneration, Arts Programming and Major Events*. *International Journal of Cultural Policy*(pp.103–118), by Taylor & Francis.
- Dragičević-Šešić, Milena. (2005), *Demokratski i domaći kulturne politike*, Zbornik FDU, br. 8–9.
- Dragičević-Šešić, Milena. (2006), *Theatre, public space and city identity – memory politics as a challenge in preserving Belgrade`s multicultural identity*, in: *Theatre and Identity*, ed.by Jelena Luzina, Faculty of Dramatic Arts, Skopje.
- Elmir, Sadiković (2009) *Lokalna samouprava u Bosni i Hercegovini – između socijalističkog naslijeđa i evropskih standarda*, Godišnjak: BZK Preporod, Godina IX, BZK Preporod, Sarajevo.
- Elmir, Sadiković (2010), *Lokalna samouprava – teorijski aspekti*, Sarajevo: Časopis: Pravna misao, Federalno ministarstvo pravde.Elmir, Sadikoivć (2014), *Evropa regija – kohezijska politika Evropske unije i Zapadni Balkan*, Sarajevo: TKD Šahinpašić
- Gibson, Chris & Homan, Shane. (2004), *Urban Redevelopment, Live Music and Public Space*. *International Journal of Cultural Policy* (pp. 67–84), by Taylor & Francis.
- Goodey, Brian, (1983) ed. *Urban Cultural Life in the 1980's – Report and Essays from Twenty-One Towns Project*, Council of Europe, Strasbourg.
- Jordi Pascual Ruiz, Sanjin Dragojević,(2007), *Vodič za učešće građana/ki u razvoju lokalnih kulturnih politika u evropskim gradovima*, Fondacija INTERARTS_Barselona, Udruženje
- Leye, Marijke & Janssens, Ivo. (2004), *In search of culture*, in *City* (pp. 288–294), by Carfax Publishing.

- Marković, Ksenija (2001), Kultura je važno sredstvo ruralnog razvoja, .hrcak.srce.hr (pristupljeno 23.03.2017.)
- Rogić, I., Mutnjaković, A. (1984), Centri kulture, domovi kulture i društveni domovi u SR Hrvatskoj, Zagreb: Zavod za kulturu Hrvatske.
- Vrtipah, Vesna (2006), Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21. Stoljeću, Sveučilište u Dubrovniku

Internet izvori:

- <http://www.centrikulture.com/projekt>
- <http://gradacac.ba/naslovna/index.php/administracija/opcinske-sluzbe/opcinska-sluzba-za-drustvene-djelatnosti-i-boracko-invalidsku-zastitu>
- Agenda 21 for Culture. An undertaking by cities and local governments for cultural development, Ajuntament de Barcelona, <http://www.agenda21cultura.net/>
- Eurocult 21 Stories. City of Helsinki Cultural Office. Compendium of Urban Cultural Policy Profiles, <http://www.eurocult21.org>

Pregledni naučni rad
Primljen: 20.09.2016

UDK: 355.40 (495.6)

Associate Professor, PhD Kozarev Atanas, Dean Faculty of Detectives and Criminology – European University – Republic of Macedonia

Assistant Professor, PhD Stamevska Elizaabeta, Secretary General – European University – Republic of Macedonia

Assistant Professor, PhD Stamevski Vasko, Internationaln Slavic University “Nikolai Derzhavin Romanovikj”, Sveti Nikole – Bitola

POSITION OF THE SECURITY AND COUNTERINTELLIGENCE SERVICE IN THE SYSTEM OF RULING ORGANIZATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA – CONDITIONS AND CHALLENGES

Summary

Despite the proclaimed constitutional principles for democratic legal order, the Security and Counterintelligence Service as a successor of the former secret police, the first years of independence of our country was influenced by the presence of the relics of the previous totalitarian regime. The paradigm for such a claim regarding the Macedonian security services, also applies to the Security and counterintelligence Service which in fact exists as the most conservative and hardest structure that by all forces opposed to the reforms of the system. Due to the lack of will for freedom from his past and not accepting the changes, altogether with its democratic habitus, its functioning at certain periods was a real threat to democratic processes. The process of the slow transforming of the pillar of the communist nomenclature only affirmed the power of the Service for state security. Her task in the entire past transitional period was to defend and protects the system, its political leadership, and itself from the fictional “Internal enemy”. That exclusive position allowed the security services continuously to be inextricably linked to the system and its members acted by party political instructions and abuse.

Key words: Security and Counterintelligence Service, Legal Order, Reform of the Security System, Constitution, System of Ruling Organization, Republic of Macedonia

Introduction

The system of authority organization in the country established by the Constitution of 1991 was characterized by significant changes in the regulatory, organizational and functional aspect. The basis of these changes were pro- European reforms which regulate “the relationship of man, a citizen, and people towards the government and it’s organs.”¹ A key priority of the overall institutional reforms of security and defense was their departisation and depoliticisations which were thought to be part of the security foundation for years. The decade drill fist of the communist party in power, the secret police ,also fell in the hands of democracy. Europeanization of the security system was an imperative! Strategic targets set for integration into NATO and the European Union and the liabilities assumed on the harmonization of the Macedonian legislation with the EU acquis in the field of security and defense could be realized by building a model that will make the system compatible with the European model. Moreover, there is no a magic formulae for creating the perfect model of structure and functioning of the security system in Europe and worldwide, and determining the model of it’s operation is left to the disposition of each country (depending on its circumstances, environment and needs).

The reform of the security system in the Republic of Macedonia, at the same time was in response to the challenges of globalization, the need for integrated border management, conflicts in the cross-border regions, migration, technological development and new dynamics and structure of crime and other socio-pathological phenomena.²

Bearing in mind these new fundamental conditions and threats, the reform wave also hit the Security and counterintelligence Service as a

¹ Климовски С., Уставно право, „Просветно дело” АД Скопје, 2009 година, стр. 197.

² Kozarev A. Parliamentary control and surveillance over the security sector in the Republic of Macedonia, Skopje, 2011, p. 9.

holder of the counterintelligence function with a reason. The reforms started with cleansing of the ideological elements and continued through changes in the name of SSA³, SCD⁴, SCO⁵, including new organizational design and authorization.

Nowadays, the Security and counterintelligence Service is a key institution in the security system of the Republic of Macedonia placed in the Ministry of Interior Affairs with its special position in the system of state law organization(organ within an organ⁶). That uniqueness is derived from special authorizations of their members, their secret operation, the nature of authorities and members of The Service. Namely, "counterintelligence is concerned with deterrence and detection. It is a security-focused function, but is not a security. However, security is used defensively within counterintelligence. To be more specific, the thrust of counterintelligence is to protect an agency (or its client) from infiltration by an adversary, to protect against inadvertent leakage of confidential information and, to make secure its installations and material against espionage, subversion, sabotage, terrorism, and other forms of politically motivated violence and the transfer of key technologies and/or equipment."⁷

However, despite the proclaimed constitutional principles for democratic legal order, the Security and Counterintelligence Service as a successor of the former secret police, the first years of independence of our country was influenced by the presence of the relics of the previous totalitarian regime.

The paradigm for such a claim regarding the Macedonian security services, also applies to the Security and counterintelligence Service which in fact exists as the most conservative and hardest structure that by all forces opposed to the reforms of the system. Due to the lack of will for freedom from his past and not accepting the changes, altogether with its

³ SSA – State Security Agency

⁴ SCD – Security and Counterintelligence Directorate

⁵ SCO – Security and Counterintelligence Office

⁶ Article 14, Official Gazette of the RM, No. 42/2014.

⁷ Prunckun H., Counterintelligence Theory and Practice, Rowman&Littlefield Publishers, Inc, , UK, 2012 u., pp.23.

democratic habitus, its functioning at certain periods was a real threat to democratic processes. The process of the slow transforming of the pillar of the communist nomenclature only affirmed the power of the Service for state security. Her task in the entire past transitional period was to defend and protect the system, its political leadership, and itself from the fictional "Internal enemy". That exclusive position allowed the security services continuously to be inextricably linked to the system and its members acted by party political instructions and abuse.

1. Legal regulation of Security and Counterintelligence Service (UBK)

"When the rules for conducting the state government are set on the basis of law and when guarantees of the performance of that power are primarily in the constitutional act, laws and other regulations adopted on the basis of law and in accordance with it, then should you say that the state is organized according to the principles of the rule of law?"⁸

The application of the principle of legality of working of the state administration in general and the Security and counterintelligence Service (UBK) is determined firstly by the model of legal regulation of its organization and as secondly, by the authorizations applied by its members. Any other form of regulation presents an introduction to arbitrariness, lawlessness, derogation of human rights and democratic values in society.

It is undisputed that as a part of the state apparatus that has authority to exercise legal force, the Security and Counterintelligence Service is an inseparable part of the system of state administration, where they belong together with many other governments, departments, bureaus, etc. "Diferencia specifica between these and the rest state institutions consists in the fact that the former are entitled to apply to use force on behalf of the state."⁹

⁸ Savić A. i Stajić Lj., "Osnovi civilne bezbednosti", Fakultet za pravne i poslovne studije Novi Sad, 2006 god. str. 224-225.

⁹ Timothy E., "Security sector reform in transforming societies: Croatia, Serbia and Montenegro", Manchester: Manchester University Press, 2007, p.23.

As a special administrative area of the security system (and therefore for the Security and Counterintelligence Service) applies the rules of general administrative and legal regime and norms that are part of the special legal regimes. "From a legal point of view, the special legal regime is built through specific or special laws (*lex specialis*), so that they make other legal decisions that deviate from the general legal regime, namely the established general laws (*legi generali*). Where this is not the case, then the rules of the general law (*lex specialis derogate legi generali*). To put some season to the job, when some services, such as police, have special legal regulation (suppression of organized crime or terrorism), then we come to a new level of uniqueness to something which can be conditionally called *lex specialisimus*. Than at first is used the special, then separate and at last the general mode. Particularities of normative security concept, is especially prominent in the functioning of the police, which in the European civil law is displayed as "police of the rulers" while in the common law jurisdictions is the "police of the people." Subsequently, in the first legal system there is more specificity (*lex specialis*) in arranging the apparatus of state power, and in the other the tendency is this apparatus as much as possible, to be subsumed under the general legal regime (*lex generalis*), streaming to less deviation from general law (common law) and for it again, wherever possible, to apply what is applied for persons - private law."¹⁰

To the security sector as a special administrative region, apply the Constitutional articles that are relating to the state administration and its functioning. Namely, according to Article 95 of the Constitution, state administration consists of ministries and other administrative bodies and organizations determined by law, upon which the constitutional ban of political organization and activity of the state bodies is equally designed for (Article 95, paragraph. 2); The activities within its jurisdiction the State Administration bodies are conducted on the basis and within the framework of the Constitution and the Laws and for their work they are responsible to the Government (article 96) and at the end the constitutional guarantee that the administrative bodies in the field of defense and police are headed by

¹⁰ Милосављевиќ Б., „Уставноправни статус сектора безбедности и апарата силе у Србији после доношења Устава од 2006 године”, Факултет политичких наука у Београду, 2007 године, стр. 9.

civilians who just before their election to these jobs were in the civil sector at least three (Article 97) .

However, the Constitution of Republic of Macedonia for defense and security area as a segment of the power rule system of government in the Republic of Macedonia contains only separate, principal provisions while its achievement (functions, responsibilities and organization) is regulated by special laws. Only Chapter VII of the Constitution: “The defense of the Republic, military and emergency” provides that: 1.The defense of the Republic of Macedonia is constitutional right and duty of every citizen, while the armed forces are protecting the territorial integrity and sovereignty of the Republic; 2. The Defense of the Republic is regulated by a law adopted by a majority vote of all parliament members.

This exclusive constitutional legislative regulations of the Armed Forces of the Republic of Macedonia as a segment of the security system, without laying the foundations of the police organization and intelligence - security community, including democratic and civilian control, raises the following question: if the defense is broader and more significant function of safety or they are equal, especially if one takes into consideration the fact that the defense is a function of security?

When answering this question, we are guided by the fact that the security system in the Republic of Macedonia country is the logical consequence of the constitutionally established system of government organization and the position of President of the Republic, whose position and power “must be taken into account not only the consideration of functioning of the state government, but also in determining the shape of the political system.”¹¹

Apart from constitutional norms, the legal framework for the security system consists of a number of laws of general and specific, ie special legal regime relating to defense and security sphere in the Republic of Macedonia. At the core of the legislation are the provisions of the general legal regime

¹¹ С.Климовски, Уставно право и политички систем, „Просветно дело” АД Скопје, 2003 година, стр. 383.

- the Law on Organization and Operation of the State Administration¹², which provides that: the state government as part of the executive power of the country are established in areas and spheres that are significant for state functions and for the effective operation of the rights and duties of citizens and legal entities, such as: ministries (to perform the functions of the state administration, grouped in one or more related administrative departments); other state administration bodies (established as : a) independent state bodies, departments, agencies and commissions, b) bodies within ministries, administration, bureau, office, archive, inspectorate and captaincy) and administrative organizations (established to perform certain professional and other activities that require the application of scientific and professional methods and related administrative procedures in the areas where the ministries are established: Institute and Agency).

Despite these laws that contain the general legal regime important for the general legal regulation of security system, the other legal framework consists of more *lex specialis* laws such as the Law on Police, Law on Internal Affairs, Law on Criminal Procedure, Criminal Law, Law on Communications Interception, Law on Money Laundering Prevention and other proceeds of crime and terrorist financing and other laws and regulations.

In particular, the position of the Security and Counterintelligence Sector is normatively regulated in articles 22-31 of the Law on Internal Affairs. Article 23 of this Law is regulates the following: the Department is responsible for conducting the affairs related to security and counterintelligence. Security and counterintelligence purposes of this Article refer to: a) counterintelligence activities; b) opposition and anti-terrorism; c) protection of other activities aimed at jeopardizing or undermining of democratic institutions established by the Constitution and d) serious forms of organized crime originating from democratic institutions(or directed to it)of the system established by the Constitution and endanger or affect the security of the state.

Despite the stated catalog of legal acts by which the position of UBK as a body within the Ministry of Interior affairs is regulated, the situation in

¹² Official Gazette of the RM, No. 58/2000.

terms of legislation of the counterintelligence activities are not satisfactory and in line with European standards. The solution is exactly in the creation and application of legal safety standards that are known in the European countries. This means creating clear, concise law framework for the organization, authorizations and function of core institutions of which security system in Republic of Macedonia consists of, among which The Counterintelligence Sector has a special position.¹³

Of course, this real situation, i.e the absence of *lex specialis* legislation that would provide systematic legal regulation of the security system enabled an abuse of secret powers of the security members (a few known cases of illegal wiretapping, the El-Masri case, monitoring of political parties etc.), which is contrary to international legal standards in the safety area, justice and home internal affairs.

In analogy of the normative framework of the security system in our country, it is important to point out that is not conducted yet a clear framework for democratic control over it. The absence of the real internal and external mechanisms for institutional and extra-institutional oversight represented a real opportunity that democracy become anemic i.e where power is not fully transparent to an open, accountable government. Therefore, the accomplishment mechanisms for protection of human freedom and rights are correlated with the democratic oversight of the security sector, as a key segment executive. Moreover, the degree of openness and transparency of executive law (where, according to its position the Security and Intelligence takes place) will depend on the quality of parliamentary oversight over it and especially over security sector in the state.

¹³ While the jurisdiction of the Counterintelligence Agency is regulated by a special law, for the Security and Counterintelligence Service are applied certain provisions of the Law on Internal Affairs; for the Security and Military Intelligence (which works in the Ministry of Defense) apply articles of the Defense Law and other regulations that date since the existence of the former state.

2. Organizational design of the Security and counterintelligence Service

Counterintelligence service in common presents an “integral part of the political process: protects the national security and respect of the individual rights.¹⁴It’s institutional holder is security and/or intelligence service depending on the internal establishment of the security-intelligence system.¹⁵

The Security and Counterintelligence Service as a body within the Ministry of Interior Affairs has an attribute of key security institution with a special organizational design. Article 22 of the Law on Internal Affairs regulates the internal organization of the Security and Counterintelligence Service that is based on a line and territorial principle. In the Administration may be formed separate organizational units to perform duties within its competence and organizational units for performing professional work for the Service.

The Administration is managed by a Director who is proposed by the Minister is appointed and can be changed by the Government of the Republic of Macedonia for a period of four years. The Director may be dismissed at his request, in case when he/she is sentenced for perpetrated crime by imprisonment of at least six months or due to reckless and incompetent working. The Director is independent in the performing of the Work of the security and Counterintelligence Service, and for its work reports to the Minister for Interior Affairs and the Government of the Republic of Macedonia.

Internal organizational structure of the security and counterintelligence Service is regulated by the Rulebook on systematization of the job positions. The reason for this situation is the fact that the organizational design the Security and Counterintelligence Service is implemented in the context of social conditions in the overall functioning of the state apparatus. On

¹⁴ Hastedt P.G., Controlling intelligence: Defining the problem, во: Controlling intelligence, Ed. Glenn P. Hastedt P.G. Psychology Press, Abingdon, 1991, p. 13.

¹⁵ Pajević M., Obavještajni kapital, CEPS, Kiseljak, 2015 godina, str. 117.

the other hand, the actual model of existence of two services, of which one is internal security services and the second one is intelligence service, in conditions of restricted capacities and increased need of unique action and coordinated acting of both components due to more efficient dealing with new modern risks and hazards especially from the acts of terrorism, it has shown that it is not enough successful and efficient in the accomplishment of the tasks with which it faces.

In order to overcome these shortcomings in the organization of the Security and Counterintelligence Service it is necessary to do comparative analysis of organizational design in the majority of member states or candidates for membership in the European Union. The Serbian Parliament enacted a Law on the Bases Regulating Security Services of the Republic of Serbia¹⁶. The bases of the security-intelligence system of the Republic of Serbia, directing and harmonizing of security services work in the Republic of Serbia and supervising of their work, shall be regulated by this law. Security services shall include the Security-Information Agency, as a separate organization, the Military-Security Agency and the Military-Intelligence Agency, as governing bodies within the Ministry of Defense;¹⁷ furthermore, the Law on Security Information Agency¹⁸ provisions that the agency shall be established as an independent organization. In accordance with the Law, the Agency shall have the status of a legal entity.¹⁹

The Croatian Parliament enacted the Act on the Security Intelligence System of the Republic of Croatia 2006, which provisions that the Security Intelligence Agency (SOA) is an independent organization. Military Security Intelligence Agency (VSOA) is a structural unit of the Ministry of Defense intended to provide planning and implementing support to the Ministry of Defense and the Armed Forces in their performance of duties in the area of protection of viability, sovereignty, independence and territorial integrity of the Republic of Croatia.²⁰

¹⁶ Official Gazette of the RS, No.116/2007 и 72/2012.

¹⁷ Article 4, Official Gazette of the RS, No.116/2007 и 72/2012

¹⁸ Official Gazette of the RS, No.42/2002, 111/2009, 65/2014, 66/2014.

¹⁹ Article 2, Official Gazette of the RS, No.42/2002, 111/2009, 65/2014, 66/2014.

²⁰ Article 24 Act on the Security Intelligence System of the Republic of Croatia, 2006.

In Bosnia and Herzegovina the Law on Security Intelligence Agency provisions that the Agency is a civil security-intelligence institution with the status of an independent administration unit.²¹

The Slovenian security intelligence agency functions as a central civil security-intelligence service. It is an independent government service and claims authority largely from the Law on Security-Intelligence Agencies.²²

The state agency “National Security” is a specialized body of the Ministry’s council responsible for the realization of the policy for protecting national security. Its field, organization, and operating are regulated with the Law on State Agency for National Security.²³

This analysis shows that counterintelligence and security services are independent government bodies and not organs of law within the ministries of Interior Affairs as is the case in Republic of Macedonia.

Therefore, it is noted that in the Republic of Macedonia the process of institutionalization is unfinished and not fulfilled, primarily due to an insufficient level of political culture in our system of parliamentary democracy, the civil society situation, the rule of law and respect for human freedom and rights. These elements make the system institutions of power insufficiently developed and constituted and primarily, unruly in practice.

²¹ Official Gazette of the BiH. 12/04.

²² (Zakon o Slovenski obveščevalno – varnostni agenciji (ZSOVA), uradno prečiščeno besedilo (Ur. L. RS, št. 81-06-UPB2)

²³ Official Gazette of the RB, No. 109, 2007 година.

Conclusion

According to the Constitution, development and accomplishment of the responsibilities of the institutions in the system of parliamentary democracy in the country is aimed at improvement of life of citizens and promoting democracy as a form of governance. It is a consequence of the need to develop democracy as an attribute of the new elites or new coming democracies that make up the fragile Macedonian political pluralism established after leaving the former one-party totalitarian regime. Institutional establishment of the system in our country was carried out with evident expressed support from the citizens of the first multiparty elections for the independence of our country and within the constitutionally established system of power distribution.

Hence the initial perception was based on the fact that the formal - legal and institutional aspect there is full democracy that will enable future pro-European look of the state. However, deep analysis of these processes from today's point of view, especially in terms of achieving democratic parliamentary control over the security sector, shows that the organization and functioning of political institutions hide substantial deformity as between the distributors of power in the society, as well as between them and citizens. In such conditions Counterintelligence Service in the Republic of Macedonia - Directorate for Security and Counterintelligence was created and reformed. Its position in the Ministry of Interior Affairs as a body whose members have special authorization, leads to the conclusion that according to many elements it differs from other state bodies. The priorities of the holders of legislative and executive powers in the future should be directed towards the adoption of a special law on the Security and Counterintelligence Service that will be positioned in the system of government in a new way. It must be reorganized as a separate government institution which is the European standard and practice.

This regulatory process will result from the new organic law on the security system in the country, with which will be placed the foundations of a comprehensive, integrated and modern security system (with a clearly defined position and role of the entities, to avoid the possibility of

overlapping of their responsibilities and institutional solving of the form and manner of cooperation and coordination of all security and intelligence services in the country!). On a functional level, the security system of the Republic of Macedonia will be able to become a significant factor in the fight of the international community against all threats that endanger or affect the safety of the country and the peaceful and smooth functioning of the democratic institutions of the system, which is the overall or general strategic task on the road to the European Union.

For this reasons it is necessary this service to come out from the scope of the secrecy as a basic characteristic in the previous period and it's migration towards the citizens, of course by restrictions which arises from the specific function which is conducted by this service. Furthermore, there is trend of complete legal establishment of this material by defining the measures and actions for secretly gathering data which are on disposal of this service. The basic intention for adoption of new systematic law for security sector in the Republic of Macedonia will be the establishment of conditions of one comprehensive, integrated and modern security sector in which we can clearly determinate the position and the time of the segments of this sector, bypassing the possibility of overlapping of their competences and institutional settling of the form and manner of cooperation and coordination of all security and intelligence services in the Republic of Macedonia. Baring in mind the possible restriction of the freedom and rights of the citizens by the measures which are undertaken by the UBK, the control and supervision by the Parliament and judicial organs will be shown as a basic precondition and guarantee for the legality in its undertaking. The development of the modern security sector of the Republic of Macedonia which is capable to become significant factor in the right of the international community against all threats which may pose hazard and have influence over the security of the state and peaceful and uninterrupted functioning of the democratic institutions of the system, is the basic or general strategic goal in the road which leads to the EU.

Bibliography

1. Klimovski S., Constitutional Law, “Prosvetno Delo” AD Skopje, 2009.
2. Kozarev A. Parliamentary control and surveillance over the security sector in the Republic of Macedonia, Skopje, 2011.
3. Savić A. i Lj. Stajic, „Osnovi civilne bezbednosti”, Fakultet za pravne i poslovne studije Novi Sad, 2006.
4. Edmunds T., „Security sector reform in transforming societies: Croatia, Serbia and Montenegro”, Manchester: Manchester University Press, 2007.
5. Милосављевиќ Б., „Уставноправни статус сектора безбедности и апарата силе у Србији после доношења Устава од 2006 године”, Факултет политичких наука у Београду, 2007 године, стр. 9.
6. Spaseski J., „Private security”, Skopje-Ohrid, 2008.
7. Prunckun H., Counterintelligence Theory and Practice, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, , UK, 2012.
8. Hastedt P.G., Controlling intelligence: Defininig the problem, во: Controlling intelligence, Ed. Glenn P. Hastedt P.G. Psychology Press, Abingdon, 1991.
9. Pajeвиќ M., Obavještajni kapital, CEPS, Kiseljak, 2015 godina,
10. Official Gazette of the RS, No.116/2007, 72/2012.
11. Official Gazette of the RS, No.42/2002, 111/2009, 65/2014, 66/2014.
12. Act on the Security Intelligence System of the Republic of Croatia, 2006.
13. Official Gazette of the BiH. 12/04.
14. Zakon o Slovenski obavještalno – varnostni agenciji (ZSOVA), uradno prečišćeno besedilo (Ur. L. RS, št. 81-06-UPB2)
15. Official Gazette of the RB, No. 109, 2007.
16. Official Gazette of the RM, No. 42/2014.
17. Official Gazette of the RM, No. 58/2000.

Pregledni naučni rad
Primljen: 02.09.2016.

UDK: 304.4 (497.6)

IZAZOVI KULTURNE POLITIKE U BOSNI I HERCEGOVINI

Emir Tahirović

Fakultet za upravu u Sarajevu
pridružena članica Univerziteta u Sarajevu
emir.tahirovic@fu.unsa.ba

Samir Lokvančić

Sarajevska filharmonija
lokvancicsamir@gmail.com

Sažetak:

Kulturna politika obuhvata institucionalne potpore države sa ciljem usmjeravanja kulturnog razvoja u okviru određenih nadležnih tijela. Kao javna politika, kulturna politika se u Bosni i Hercegovini kreira i provodi u kontekstu složenog političkog sistema države u kome trinaest političko – pravnih subjekata, uz lokalni nivo vlasti, ima definisane nadležnosti u oblasti kulture. Cilj ovog rada jeste kritički pregled stanja kulturne politike u Bosni i Hercegovini kako bi se došlo do relevantnih spoznaja, preporuka i smjernica za njen razvoj u budućnosti.

Ključne riječi:

Kulturnapolitika, lokalna zajednica, politički sistem, Bosna i Hercegovina, kulturni identitet, strategija kulturnog razvoja, turizam.

Abstract:

In this work we will try to show the part of cultural policies of the local community on cultural development. Cultural policy local level is only possible systematic solution for culture and art in the current constitutional

arrangements of Bosnia and Herzegovina. We will mention a few problems with which it can meet the local administration in the implementation of strategic plans.

Key words: Cultural centers, local community, cultural identity, strategy of cultural development, turizm.

Uvod

Kulturnapolitika predstavlja svjesno regulisanje interesa u oblasti kulture svrsishodnim odabiranjem ciljeva, prioriteta i zadataka koji se ostvaruju pomoću instrumenata i aktivnosti usmjerenih na njen planirani razvoj. Ova cijelishodna definicija kulturne politike sadržajno, a i funkcionalno predstavlja zaokruženu cjelinu procesa razvoja kulture, bilo da se radi o regionalnoj, nacionalnoj ili lokalnoj kulturnoj politici. Teritorijalno gledajući, svaki od ovih nivoa politike predstavlja kako zasebnu, tako i unutrašnjim vezama isprepletenu mrežu kulturnih institucija, manifestacija, inicijativa, sporazuma i svih pojava oblika kulturnog djelovanja. U svim državama logično bi bilo da se kulturna politika razvija u koordinaciji vertikalne i horizontalne organizacije vlasti. U slučaju Bosne i Hercegovine stanje je složenije u kontekstu multietničke strukture stanovništva i društvene strukture koju obilježavaju brojne subkulture. U tom kontekstu, izazove kulturne politike nije moguće razumjeti bez elaboracije karaktera društveno – političkog sistema i institucionalnog okvira kulturnog razvoja.

(Ne)mogućnost uspješnog kulturnog razvoja u političkom sistem „dejtanske“ Bosne i Hercegovine

Prema popisu stanovništva iz 1991. godine Bosna i Hercegovina je imala 4.377,033 miliona stanovnika i multietničku strukturu stanovništva u svih 109 opština. Neznatni broj opština je imao dominantno jednoetničku strukturu stanovništva (iznad 90% pripadnika jednog naroda).¹ Kroz

¹ Vidi: M. Pejanović, H. Zolić, Z. Zlokapa, S. Arnautović (2006), Općine/opštine u Bosni i Hercegovini – socijalne, demokratske, ekonomske i političke činjenice: Istraživačka studija Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka, Sarajevo: Promocult, str.57

historiju, stanovništvo Bosne i Hercegovine je razvilo, pored etničkog, i snažan bosanskohercegovački identitet. Unutar Bosne i Hercegovine su se razvili posebni regionalni identiteti koji su bili zasnovani na historijski oblikovanim regijama kao što je Hercegovina ili Bosanska Krajina. Ti identiteti su bili prepoznatljivi i prihvaćeni u širem geografsko – političkom okruženju Bosne i Hercegovine. Usljed posljedica rata u periodu 1992. do 1995. godine, došlo je do genocida, etničkog čišćenja i prisilnog raseljavanja stanovništva na prostoru cijele Bosne i Hercegovine. Prema procjenama, od 1992. do 1995. godine iz svojih domova je protjerana skoro polovina, odnosno oko 2,2 miliona stanovnika Bosne i Hercegovine. Od tog broja oko 1,2 miliona stanovnika je izbjeglo u treće zemlje, dok je oko milion osoba raseljeno unutar Bosne i Hercegovine.² Prisilna etnička teritorijalizacija stanovništva je prihvaćena od strane međunarodne zajednice kao osnova za uspostavljenje unutrašnjeg teritorijalnog ustrojstva Bosne i Hercegovine. Nakon pregovora predstavnika Republike Bosne i Hercegovine, Republike Hrvatske i Savezne Republike Jugoslavije koji su vođeni u Daytonu, 21. novembra. 1995. godine je postignut Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini. Potpisivanju sporazuma je prethodila vojna intervencija NATO snaga u avgustu 1995. godine protiv Karadžićevih snaga u Bosni i Hercegovini, a potom i snažna diplomatska inicijativa međunarodne zajednice. Ugovorne strane Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini su, pored predstavnika Republike BiH i Republika Hrvatska i Savezna Republika Jugoslavija, što potvrđuje međunarodni karakter sukoba u Bosni i Hercegovini koji je bilo jedino moguće okončati direktnim učešćem u mirovnim pregovorima predstavnika tri države. Mirovno rješenje je bilo jedino moguće postići usaglašenom politikom svih značajnih međunarodnih faktora, te su i potpisnici Općeg mirovnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini i Evropska unija i članice Kontakt grupe.

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini sadrži jedanaest aneksa, koji pored tri političko – pravna aspekta: ustavno uređenje, teritorijalno razgraničenje i tranzitni period, ima i „naglašenu dinamičku komponentu,

² Vidi: Informacija o povratku izbjeglica i raseljenih osoba za period 1992 – 1995, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, <http://www.mhrr.gov.ba>; 27.10.2011.

čime se mirovni proces ne tretira samo kao jednokratni čin³. Aneks 4. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini čini Ustav Bosne. Prema Članovima. 1 i 3. Ustava Bosne i Hercegovine: „Republika Bosna i Hercegovina nastavlja svoje pravno postojanje kao međunarodno priznata država, pod imenom Bosna i Hercegovina i sa modificiranom unutrašnjom strukturom na dva entiteta: Federaciju Bosne i Hercegovine i Republiku Srpsku. Nakon arbitražnog postupka za područje Brčkog, koji je proveden po članu V Aneksa 2. Općeg okvirnog sporazuma, 05.marta.1999. godine donesena je konačna arbitražna odluka o statusu Brčkog. Konačnom odlukom je uspostavljen poseban režim uprave za područje Brčkog, kao jedinice lokalne samouprave pod suverenitetom Bosne i Hercegovine.

Entiteti imaju asimetričnu ustavnu strukturu i teritorijalnu organizaciju vlasti. Republika Srpska ima dvije razine teritorijalne organizacije vlasti: entitetski nivo i nivo jedinica lokalne samouprave (opštine i gradovi). Federacija Bosne i Hercegovine ima složeniju teritorijalnu organizaciju vlasti u kojoj pored entitetskih i lokalnih vlasti postoji i deset kantona. Kantoni, kao federalne jedinice imaju široku političku autonomiju i vlastitu zakonodavnu, sudsku i izvršnu vlast.⁴ Usljed složene teritorijalne organizacije vlasti u Bosni i Hercegovini, veliki dio budžetskih prihoda se usmjerava na javnu potrošnju i finansiranje glomaznog administrativnog aparata. Nadležnosti iz oblasti kulture pripadaju entitetima, a u Federaciji Bosne i Hercegovine i kantonima kao federalnim jedinicama. Na taj način institucionalni okvir kulturnih politika se vezuje za trinaest političko – pravnih subjekata u Bosni i Hercegovini. Jedinice lokalne samouprave također mogu samostalno razvijati kulturne politke. Bosanskohercegovačko društvoje politički i kulturološki potpuno dezorijentisano i izmoreno permanentnim ekonomskim i institucionalnim krizama. U takvim okolnostima kulturi se posvećuje minimalna pažnja.

³ Begić, Kasim (1997), Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1992 – 1996), Sarajevo: Bosanska knjiga i Pravni centar fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina., str.239

⁴ Član III/4. Ustava Federacije BiH, br. 1/94, 30.mart 1994.

Mogućnosti afirmacije kulturnih identiteta u Bosni i Hercegovini

U našoj zemlji krovno tijelo zaduženo za donošenje dokumenata koji se odnose na javne politike je Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine. U sklopu ovog Ministarstva postoji devet sektora, a jedan od njih je Sektor za nauku i kulturu sa Odsjekom za kulturu⁵. Nadalje, u sastavu Vlade Federacije Bosne i Hercegovine postoji Ministarstvo za kulturu i sport u sklopu kojega postoji Sektor za kulturno naslijeđe i kulturu⁶. Ministarstvo za kulturu i sport Federacije Bosne i Hercegovine nije nalogodavno tijelo, nego koordinacijsko prema nižim nivoima vlasti, a to znači da ovo Ministarstvo ne može biti kreator, niti instrument provođenja kulturne politike. Na nivou Kantona Sarajevo egzistira Ministarstvo kulture i sporta sa Sektorom za kulturu koji vrši upravne i druge stručne poslove koji se odnose na: utvrđivanje i predlaganje politike razvoja kulture i kulturnih djelatnosti, pripremanje, provođenje i praćenje zakona i propisa u oblasti kulture, osnivanje i nadzor nad radom javnih ustanova kulture iz nadležnosti Ministarstva, organizovanje i učestvovanje u organizovanju kulturnih manifestacija od značaja za Kanton, regulisanje i obezbjeđivanje uslova za zaštitu, revitalizaciju, restauraciju kulturno-historijskog i graditeljskog naslijeđa, muzeja, spomenika i spomeničkih ansambala na području Kantona, a obavlja i druge stručne poslove koji se odnose na nadležnost Ministarstva u oblasti kulture⁷. Slična ministarstva postoje i u svim drugim kantonima.

U bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska postoji Ministarstvo prosvjete i kulture,⁸ čija uloga nije samo koordinacijska prema nižim nivoima vlasti, nego je moguće i kreiranje i provođenje politika. Konačno, pri Vladi Brčko Disktrikta BiH postoji Odjeljenje za privredni razvoj,

⁵ Ministarstvo civilnih poslova BiH-http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_nauka_kultura/kontakti/default.aspx?id=2324&langTag=bs-BA (preuzeto/15.11.2016.)

⁶ Ministarstvo kulture Federacije BiH <http://www.fmks.gov.ba/o-ministarstvu/shema-organizacije-i-djelokrug-rada> (preuzeto/19.11.2016.)

⁷ Ministarstvo obrazovanja i KS <http://mks.ks.gov.ba/sektori/kultura> (preuzeto/17.11.2016.)

⁸ Vlada RS <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Pages/default.aspx> (preuzeto/20.11.2016.)

sport i kulturu⁹. Zaključujemo da u čitavoj državi postoji 14 ministarstva koja se bave kulturom ili po svojim ustavnim ovlaštenjima imaju kulturu u nadležnosti. Ali, kada je u pitanju donošenje jedinstvenih akata na teritoriji čitave države, ne postoji vertikalna subordinacija od najviših do najnižih tijela. U takvom institucionalnom ustrojstvu, lokalne zajednice se javljaju kao vlasti koje na najneposredniji način mogu razvijati i provoditi kulturne politike. Uzimajući zemlje regiona kao referentne tačke koje imaju slične uslove života, ali daleko politički jasniju sliku državnog uređenja i društvenih odnosa (po osnovu donošenja i provođenja kulturne politike na nacionalnom nivou), vidimo da su i te referentne tačke napravile neki napredak, ali ni izbliza onoliko koliko je neophodno za uspješno provođenje održivih i transparentnih kulturnih aktivnosti. Dakle, kada se uzme u obzir neuporedivo teža pozicija države Bosne i Hercegovine po osnovu donošenja krovnog dokumenta kulturne politike i sprovođenja iste, onda zaključujemo da svaki razgovor na temu kulturnih politika na nacionalnom nivou u dogledno vrijeme nije izgledan.

Strategije kulturnog razvoja

Sljedeći problem kulturnog organizovanja jeste ne postojanje strategije kulturnog razvoja na svim razinama vlasti, uz čestu pojavu netransparentnog dodjeljivanja finansijskih sredstava kulturnim projektima bez jasnih kriterija i objektivnog sagledavanja njihove društvene opravdanosti i vrijednosti. Takva praksa kod građana izaziva pasivan odnos prema kulturnom i ukupnom društvenom razvoju njihovih zajednica.

U socijalističkom sistemu, kultura se dominantno definisala kao „potrošnja“ sa ideološkim ciljevima, dok se u savremenom svijetu kultura profiliše kao strateški resurs u funkciji sve rastuće ekonomske liberalizacije, komodifikacije kulture i kao važan instrument društvenog razvoja. Traženje sredstava od sponzora, fondacija i individualnih donatora i pokrovitelja nameće se kao nužnost, naročito u zemljama gdje je država jedina imala obavezu finansiranja kulture. To je posebno važno za zemlje u tranziciji kao što je Bosna i Hercegovina. Menadžerski pristup

⁹ Vlada Brčko Distrikta <http://www.bdcentral.net/index.php/ba/odjeljenja-vlade-brko-dsotrikta-bih/privredni-razvoj-sport-i-kultura> (preuzeto/19.11.2016.)

kulturi se javlja kao nužnost. Iako znamo da su menadžerske metode i tehnike nerado prihvatane kao način upravljanja u organizacijama kulture, ove tehnike ipak treba razmatrati kao nužnost u okolnostima tranzicije i ekonomsko – socijalne nerazvijenosti. Okosnicu uspješnog funkcionisanja kulturne politike predstavljaju javni, privatni sektor i civilna inicijativa. U razvijenim zemljama zapada postoje razne fondacije ili fizička lica koja kulturu i umjetnost samostalno finansiraju. Poznajući bosanskohercegovačku situaciju u ovoj oblasti, ne nazire se dovoljan broj fondacija niti fizičkih lica koji imaju volju, a niti dovoljno sredstava da ulažu u ovu oblast. Ostaje da se razmatra menadžerski pristup dodatnog finansiranja putem pravilnog menadžerskog pristupa i namicanja sredstava menadžerskim sposobnostima. U prvom planu, to su metode kao što su marketing, upravljanje timom, detaljno strateško i finansijsko planiranje itd. Ove metode su danas gotovo postale nužnost i još jedan pokazatelj da je kultura u vrlo živoj interakciji s ekonomskim okruženjem. Pristup koji uključuje disperziju finansijskih sredstava mogli bismo definisati kao mješovito finansiranje, od javnih sredstava opštinskog budžeta preko fondacija, sponzorstava i donacija, do javno-privatnog partnerstva.

Strategije kulturnog razvoja lokalne zajednice i njena evaluacija

Konačno, evaluacija kulturnih politika i njihova komparacija sa sličnim kulturnim politikama (*benchmarking*) zemalja iz okruženja mogu biti ključni aspekti međunarodne saradnje u domenu istraživanja u kulturi. Tu dolazimo do jednog od problema kulturne politike u lokalnim zajednicama u BiH a to je da ove politike, i u rijetkim mjestima gdje ih ima, djeluju bez mreže međunarodne saradnje ili umrežavanja sa nosiocima kulturnih politika drugih lokalnih zajednica i viših nivoa vlasti. Za razliku od tradicionalnih metoda međunarodne kulturne saradnje, današnja međunarodna saradnja predstavlja kulturno umrežavanje, članstvo u međunarodnim mrežama itd. Pomenuti segment se odvija po „inerciji“. Ovdje se zaobilazi činjenica da se putem međunarodne kulturne saradnje mogu uzeti višestruki benefiti. U prvom redu, preuzimaju se međunarodna iskustva kada su u pitanju kulturne politike, dok članstvom u međunarodnim organizacijama naši stručnjaci, kroz stalna i aktivna učešća u radu istih, postaju prepoznatljiviji na međunarodnoj razini. Također, sva članstva u međunarodnim

organizacijama mogu biti i put ka međunarodnim fondovima preko kojih kulturne organizacije mogu aplicirati na pristupna sredstva. Međunarodna kulturna saradnja treba da obuhvata sljedeće: promociju bosanske kulture i baštine u međunarodnim razmjerama, kulturnu saradnju sa drugim zemljama, mobilnost umjetnika i kulturnih radnika u međunarodnim okvirima i prikupljanje podataka o fondacijama na kojima kulturne organizacije mogu uzeti učešća.

Kultura i turizam

Sljedeći problem jeste da politika kulturnog razvoja nema značajno mjesto u strateškoj razvojnoj planskoj politici sektora turizma na svim razinama vlasti u Bosni i Hercegovini. Kulturne organizacije u novim uvjetima nisu uzele više učešća u turističkoj ponudi. Kulturni menadžment ili upravljanje institucijama kulture, u ovom slučaju kulturni centri ili drugi manifestacijski instituti, upravo u ovom segmentu, trebaju iznaći opravdanje za svoje postojanje. Zbog sve zahtjevnijih, iskusnijih i rafiniranijih turista-kupaca, koji sve više očekuju od ponude, kvalitet ponude postaje strateška varijabla u borbi za tržišni udio. S izazovom kako poboljšati kvalitet ponude, danas se susreću sve turističke destinacije. Rastuća potreba za nestandardiziranim uslugama i individualiziranim ponašanjem turista, direktno je povezana i sa sve većim nastojanjima za učenjem, što se često manifestuje ozbiljnim pokušajima upoznavanja stranih kultura. Sve atraktivne činitelje turističke ponude moguće je podijeliti na:

- prirodne atrakcije (planina, jezera, more, klima, flora i fauna i druga geografska obilježja destinacije i prirodnih resursa);
- izgrađene atrakcije (turistička infrastruktura, uključujući historijsku i modernu arhitekturu, spomenike, šetališta, parkove, kongresne centre i sl.);
- kulturne atrakcije (historija i folklor, religija i umjetnost, pozorište, muzika, ples i drugi oblici zabave, muzeji – neki od ovih mogu se razviti u posebne događaje, festivale i dramske izvedbe koje prikazuju epizode iz historije mjesta);
- društvene atrakcije (način života i običaji domicilnog stanovništva, jezik i mogućnosti za druženja).

Bosna i Hercegovina u postratnom vremenu bilježi turistički razvoj.

Kultura može biti dodatni poticaj prilivu još većeg broja turista, pogotovo ako ta kultura ima svoj organizirani, kontinuirani i prilagođeni sadržaj. Ovdje moramo naglasiti da je kultura i kulturno naslijeđe u veoma bliskim odnosima sa turizmom. To dokazuje i nedavno održana konferencija (02/2015) UNWTO/UNESCO Svjetska konferencija o turizmu i kulturi koja je okupila ministre turizma zemalja članica UNESCO-a i Svjetske organizacije za turizam. Ovdje je jasno pocrtano kako turizam i kulturne aktivnosti mogu uz zajedničke aktivnosti razviti okvir upravljanja za održivi kulturni turizam, što doprinosi socio-ekonomskom razvoju lokalnih zajednica. Tu se promoviraju cross-kulturne razmjene i generiraju sredstva za očuvanje baštine. Također, naglašena je važnost stvaranja zajedničke institucionalne struktura za planiranje i upravljanje kulturnim turizmom, te osigurati angažman u zajednici i osnažiti saradnju sa privatnim sektorom¹⁰.

U ovom kontekstu razvojni strateški planovi kulturnog razvoja moraju obuhvatiti turizam. Trenutni uticaj kulturnih događaja nije dovoljan da bi zajednice bile prepoznatljive na regionalnom i međunarodnom planu. Također, kulturni sadržaji moraju biti prilagođeni strukturi i afinitetu konzumenata. Kultura je jedan od činilaca turističke privrede i doprinosi, kako razvoju lokalnih zajednica, tako i u zadovoljenju kulturnih potreba građana (kod građana stvara osjećaj zadovoljstva i poštovanja prema lokalnoj zajednici u kojoj živi) a time i razvoju države u cjelini.

Zaključak

Kulturna politika predstavlja sistemski proces institucionalnog djelovanja i reguliranja kulturnog razvoja sa ciljem promocije različitih društvenih identiteta, kulturne raznolikosti, podrške kreativnosti i učešća građana u kulturnom životu. Kao posebna društvena vrijednost kultura se manifestira i razvija u djelovanju različitih institucionalnih i vaninstitucionalnih aktera od nacionalne do lokalne razine teritorijalne organizacije vlasti. Bosni i Hercegovini je potreban sistematski pristup po pitanju kulturnih politika.

¹⁰ http://whc.unesco.org/en/news/1235?=&utm_source=CLT-WHC&utm_medium=email&utm_term=whc&utm_content=whc-information&utm_campaign=whc-information-february-en-20150212 (pristupljeno 27.03.2017.)

U poremećenom sistemu društvenih vrijednosti i uslovima političke i ekonomske tranzicije u postdejtonskom političkom razvoju Bosne i Hercegovine akteri vlasti nisu prepoznali njen potencijal u društvenom i ekonomskom razvoju. Multietnička struktura Bosne i Hercegovine sa brojnim tradicionalnim subkulturama na globalnom tržištu uz koordinaciju i harmonizaciju sa drugim razvojnim politikama predstavlja veliku šansu razvoja lokalnih zajednica a time i države u cjelini. Tradicionalno historijsko naslijeđe uz primjenu novih modela kulturne politike u kontekstu novih društvenih okolnosti može biti osnova za novi strateški pristup u definiranju ciljeva kulturnog razvoja.

Literatura:

- „*Convergence, creative industries and civil society: the newcultural policy*“ (2001). Institute for International Relations, Zagreb.
- „*Ilots artistiques urbains (nouveaux territoires de l`art en Rhone-Alpes)*“ (2002), Grenoble.
- Agenda 21 for Culture. An undertaking by cities and local governments for cultural development, Ajuntament de Barcelona, <http://www.agenda21cultura.net/>
- Barker, C. 2000. Cultural studies: theory and practice. London: Sage
- Begić, Kasim (1997), Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma (1992 – 1996), Sarajevo: Bosanska knjiga i Pravni centar fonda otvoreno društvo Bosna i Hercegovina.
- Colin, Mercer. (2006) “*LOCAL POLICIES FOR CULTURAL DIVERSITY: SYSTEMS, CITIZENSHIP, AND GOVERNANCE-WITH AN EMPHASIS ON THE UK AND AUSTRALIA*”
- De la Durantaye, M. 2002. Municipal cultural policies in Quebec. Canadian Journal of Communication 27(2002):305-313.
- Domazet Anto, Halilbašić Muamer, Osmanković Jasmina, Peštek Almir, (2016) “*Kreativne industrija u Kantonu Sarajevo*”, Ekonomski institut Sarajevo.
- Dragičević-Šešić, Milena i Dragojević, Sanjin. (2006) „*Zamišljene ili prave podele? Kulturne politike i njihove granice*“, Zbornik FDU, br. 10,
- Dragičević-Šešić, Milena. (2006) “*Theatre, public space and city identity – memory politics as a challenge in preserving Belgrade`s multicultural identity*“ in: Theatre and Identity, ed. by Jelena Luzina, Faculty of Dramatic Arts, Skopje, pp. 21–47.
- Dragičević-Šešić, Milena. „*Nevidljivo pozorište na ulicama Beograda*“, Zbornik FDU, br. 2.
- Dragičević-Šešić, Milena, “*Kultura u funkciji razvoja grada*“ UDK 316.72:711.42008:351.85, Za potrebe programa STAGE Vijeća Evrope.

- Dragičević-Šešiš, Milena. (2005) „*Demokratičnost i dometi kulturne politike*“, Zbornik FDU, br. 8–9.
- Eurocult 21 Stories. City of Helsinki Cultural Office. Compendium of Urban Cultural Policy Profiles, <http://www.eurocult21.org>
- García, Beatriz. (2004) „*Urban Regeneration, Arts Programming and Major Events*“. International Journal of Cultural Policy (pp.103–118), by Taylor & Francis.
- Gibson L. and Stevenson D. (2004) Urban Space and the Uses of Culture. International Journal of Cultural Policy 10(1): 1- 4
- Gibson, Chris & Homan, Shane. (2004) „*Urban Redevelopment, Live Music and Public Space*“. International Journal of Cultural Policy (pp. 67–84), by Taylor & Francis.
- Goodey, Brian, (1983) „*ed. Urban Cultural Life in the 1980's – Report and Essays from Twenty-One Towns Project*“, Council of Europe, Strasbourg.
- Grodach, Carl and Loukaitou-Sideris, Anastasia. Cultural Development Strategies and Urban Revitalization: A Survey of US Cities. Forthcoming in the International Journal of Cultural Policy.
- Jordi Pascual Ruiz, Sanjin Dragojević, (2007) „*Vodič za učešće građana/ki u razvoju lokalnih kulturnih politika u evropskim gradovima*“ Fondacija INTERARTS_Barselona, Udruženje ECUMEST_Bukurešt, Evropska kulturna fondacija_Amsterdam, EXPEDITIO_Kotor
- Leveillee, Jacques & Lafortune, Benoit. (1989) „*Culture municipale et municipalisation de la culture*“, Le Sablier (Quebec), vol. 7, num. 2,
- Leye, Marijke & Janssens, Ivo. (2004) „In search of culture, in City“ (pp. 288–294), by Carfax Publishing.
- Lisa Andersen and Margaret Malone. (2013) „All Culture is Local“- Good practice in regional cultural mapping and planning from local government
- Matarasso, François. (1997) „*Use or Ornament, the Social Impact of participation in the Arts*“, Comedia, Bournes Green.
- Matarasso, Francois. Recognising Culture. (2001) „*A Series of Briefing*

Papers on Culture and Development“, Comedia, Unesco, Department of Canadian Heritage.

- Mercer, Colin. (1994) „*Cultural Policy: research and the governmental imperative*“ Media Information Australia, 73, pp.16–22.
- Miles S. and Paddison R. (2005) Introduction: The rise and rise of culture-led urban regeneration. *Urban Studies* (42)5-6, 833-840
- Mommas, H.(2004) Cultural Clusters and the Post-industrial City: Towards the Remapping of Urban Cultural Policy. *Urban Studies*(41)3, 507–532.
- Pejanović, M. Zolić, H. Zlokapa, Z. Arnautović S. (2006), *Općine/opštine u Bosni i Hercegovini – socijalne, demokratske, ekonomske i političke činjenice: Istraživačka studija Centra za razvoj lokalne i regionalne samouprave Fakulteta političkih nauka, Sarajevo: Promocult.*
- Pejanović, Mirko, Elmir, Sdiković. (2010), *Lokalna i regionalna samouprava u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: TKD Šahinpašić.*
- Švec-Španjol, Sonja, Vujnović, Andrea. „*Centri za kulturu – paradigme prošlosti ili potencijal budućnosti*“.
- Vrtipah, Vesna (2006) „Kulturni resursi kao činitelj turističke ponude u 21. Stoljeću, Sveučilište u Dubrovniku
- Wilks-Heeg S. and North P. (2004) Cultural policy and urban regeneration: A special edition of *Local Economy*. *Local Economy* (19)4, 305-311.
- Zukin, (1995) *The Cultures of Cities*. Malden, Mass and Oxford, UK: Blackwell Publishers, str 2
- Ustava Federacije BiH, br. 1/94, Član III/4. 30.mart 1994.

Internet izvori

- Comedia – www.comedia.org.uk European Academy of the Urban Environment – www.eaue.de
- Culture-Supporting Europe’s cultural and creative sectors- http://ec.europa.eu/culture/policy/culture-policies/cities-regions_en

- European Commission Urban Pilot Projects- www.inforegio.org/urban/upp/frames.htm
- European Sustainable Cities- ourworld.compuserve.com/homepages/European_Sustainable_Cities/homepage.htm
- European Urban Forum – www.inforegio.cec.eu.int/urban/forum/
- Forum on Creative Industries – www.mmu.ac.uk/h-ss/sis/foci/welcome1.html
- Global Ideas Bank (Institute for Social Inventions) – www.globalideasbank.org
- http://eprints.qut.edu.au/74438/1/Cultural_Strategies_IJCP_prepub.pdf
- http://whc.unesco.org/en/news/1235?=&utm_source=CLT-WHC&utm_medium=email&utm_term=whc&utm_content=whc-information&utm_campaign=whc-information-february-en-20150212
- <http://www.Entereurope.Hr/Cpage.aspx?Page=Clanci.aspx&Pageid=13&Clanakid=1442>
- http://www.tranzicijska-pravda.org/wp-content/uploads/2015/06/Zvornik_Dom_kulture_Celopek-nk-26.01.2015-ff.pdf
- Huddersfield Creative Town Initiative – www.creativetown.com
- International Council for Local Environmental Initiatives – www.iclei.org/iclei/casestud.htm
- International Institute for Sustainable Development – iisd1.iisd.ca/default.htm
- International Urban Development Association – www.inta-aivn.org/
Kao John, Jamming – www.jamming.com
- Management – www.links.management.org.uk
- Megacities – www.me-gacities.nl/Randers Urban Pilot Project – www.undervaerket.dk/RSS (European Regional Development Fund and Cohesion Fund Projects) – www.inforegio.org/wbover/overstor/stoies/D/RETD/st100_en.htm SCN(Sustainable Communities Network) – www.sustainable.org/casestudies/studiesindex.html United

Nations Management of Social Transformations www.unesco.org/most/bphome.htm#1

- Ministarstvo civilnih poslova BiH-http://www.mcp.gov.ba/org_jedinice/sektor_nauka_kultura/kontakti/default.aspx?id=2324&langTag=bs-BA
- Ministarstvo kulture Federacije BiH <http://www.fmks.gov.ba/o-ministarstvu/shema-organizacije-i-djelokrug-rada> (preuzeto/19.11.2016.)
- Ministarstvo obrazovanja KS <http://mks.ks.gov.ba/sektori/kultura>
- Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, <http://www.mhrr.gov.ba>; Informacija o povratku izbjeglica i raseljenih osoba za period 1992 – 1995.
- The Innovation Journal – www.innovation.cc/index.html
- Vlada Brčko Distrikta <http://www.bdcentral.net/index.php/ba/odjeljenja-vlade-brko-dsitrikta-bih/privredni-razvoj-sport-i-kultura>
- Vlada RS <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/Pages/default.aspx>

Pregledni naučni rad
Primljen: 10.11.2016

UDK: 336 (497.6)

FINANSIJSKA STABILNOST BANKARSKOG SEKTORA U BIH
FINANCIAL STABILITY OF BANKING SECTOR IN BiH

Merjem Zolota, MA menadžmenta
merjemzolota@gmail.com

Emina Zolota, MA uprave
eminazolota@yahoo.com

Sažetak

Pitanje postizanja i očuvanja finansijske stabilnosti jedno je od ključnih nakon svjetske finansijske krize. Stručnjaci su usmjereni na istraživanje metoda i instrumenata kojima se mogu predupriječiti nove krizne situacije. Indikatori finansijskog zdravlja banaka predstavljaju koristan alat i pomoć u procjeni stanja bankarskog sektora. U ovom radu se analiziraju efekti koje ovi indikatori mogu imati na finansijsku stabilnost, sa posebnim usmjerenjem na bankarski sektor Bosne i Hercegovine. U tu svrhu korištene su različite naučne metode, te dostupni podaci o osnovnom setu indikatora finansijskog zdravlja relevantnih državnih institucija, agencija, te Centralne banke BiH. Rezultati su pokazali da je prema indikatorima bankarski sektor Bosne i Hercegovine stabilan, ali da treba obratiti pažnju na nivo nekvalitetnih kredita, i s njim povezani kreditni rizik, kao i ostale faktore unutar države i u okruženju, koji imaju značajan uticaj na finansijsku stabilnost.

Ključne riječi: *finansijska stabilnost, indikatori finansijskog zdravlja, rizik, bankarstvo.*

Summary

The question of achieving and maintaining financial stability is one of the main questions after the global financial crisis. Experts are focused on researches on methods and instruments which could prevent new unstable

situations. Financial soundness indicators represent very useful tool and help in assessing the state of the banking sector. Relating to that, aim of this research is to investigate possible effects those indicators could have on financial stability, with a special focus on banking sector of Bosnia and Herzegovina. In that purpose different scientific methods were used, including data on the main set of financial soundness indicators related to relevant state institutions, agencies and the Central Bank of Bosnia and Herzegovina. The results show that according to indicators banking, sector of Bosnia and Herzegovina is stable, but it should pay attention to the level of non-performing loans and the associated credit risk, as well as other factors within the country and in the region which have a significant impact on financial stability.

Key words: *financial stability, financial soundness indicators, risk, banking.*

Uvod

Finansijska nestabilnost, usko povezana sa prethodnom svjetskom finansijskom krizom, je zapravo ukazala na dotadašnju zanemarenost pitanja finansijske stabilnosti. Ciljevi centralnih banaka su se mijenjali kroz njihov vijek postojanja, te danas mnogi postavljaju pitanje: Da li je vrijeme za novi mandat centralnih banaka, mandat finansijske stabilnosti? Činjenica je da su danas mnoge stvari učinjene u ovoj oblasti, kao rezultat postkriznih djelovanja, ali bez zvanične promjene primarnog cilja.

Poseban značaj u ovoj oblasti imaju sistemski značajne institucije. O njihovom dejstvu na sistem govori i sam termin kojim su označene. Njihova veličina se često koristila za opravdavanje i zaštitu njihovog djelovanja što je dovelo do problema. Naročito važan faktor u ovom segmentu jeste supervizija sistemski značajnih institucija koja treba osigurati efikasniju zaštitu sistema i osnažiti banke u preventivnom djelovanju na pojavu potencijalnih problema. Uređenje ove oblasti je ključno za ostvarivanje finansijske stabilnosti. Jedan od najvažnijih rezultata postkriznog djelovanja EU jeste osnivanje Bankarske unije i Jedinственog sistema nadzora, kao jednog od osnovnih stubova na kojima počiva Bankarska unija. Prema Jedinственom sistemu nadzora Evropska centralna banka je dobila nadležnost za direktnu superviziju sistemski važnih banaka. Osim

Bankarske unije na nivou EU je osnovan niz institucija koje za cilj imaju jačanje otpornosti sistema.

Indikatori finansijskog zdravlja predstavljaju mjeru trenutnog finansijskog stanja finansijskih institucija i tržišta, kao i realnog sektora i domaćanstava. Ovi indikatori obuhvataju agregatne informacije o finansijskim institucijama i reprezentativni su za tržišta na kojima te institucije djeluju. Kao još jedan bitan instrument prevencije iznenadnih šokova ističu se testovi na stres. Ovim testovima se procjenjuje nivo osjetljivosti banaka na promjenu makroekonomskih faktora. Kao rezultat, testovi pokazuju da li se banke mogu izboriti sa iznenadnim šokovima u privredi, te predstavljaju koristan indikator finansijske stabilnosti bankarskog sektora.

1. Finansijska stabilnost monetarnih institucija

Od nastanka prve centralne banke pa do danas, sa promjenom okruženja i razvojem šire društvene zajednice, mijenjali su se i njeni ciljevi. Od početnih ciljeva za obezbjeđenje sredstava za finansiranje ratova, pa do danas preovladavajućeg cilja postizanja cjenovne stabilnosti. Međutim, globalna finansijska kriza je ponovo nametnula u fokus pitanje osnovnog cilja, jer se pokazalo da cjenovna stabilnost nije dovoljan uslov za funkcionisanje finansijskog sistema. Pojava finansijske nestabilnosti ima daleko veće posljedice od pojave inflacije, ukoliko ona ne prelazi u hiperinflaciju. Veće posljedice zahtijevaju i veća sredstva za oporavak, kao i više vremena. Međutim, nedovoljno razjašnjeno i istraženo pitanje finansijske stabilnosti, šta ona obuhvata, kojim tehnikama i sredstvima se prati, mjeri, analizira, objašnjava averziju banaka prema usvjanju ovog cilja kao svog primarnog, te zaustavljanje na samo 'ideološkom' shvatanju ove tematike. Složenost oblasti i aspekata koje spadaju u okvir postignute finansijske stabilnosti još je jedan razlog za averziju banaka. Ustručavanje centralnih banaka u prihvatanju finansijske stabilnosti kao svog cilja nastaje iz činjenice da centralna banka ne može pokriti sve njene aspekte. Centralne banke koje imaju najširi spektar supervizorskih prava ne kontrolišu tržišta kapitala, hedžing fondove, a rijetko kontrolišu osiguravajuća društva i penzione

fondove.¹ U regionu, Centralna banka Crne Gore je prva napravila iskorak i postavila finansijsku stabilnost kao svoj primarni cilj, a mnoge banke su postavile finansijsku stabilnost kao sekundarni cilj, a to je cilj koji se ostvaruje ako ne ugrožava ostvarenje primarnog cilja² (koji je u najvećem broju centralnih banaka cjenovna stabilnost).

Još uvijek ne postoji općeprihvaćena definicija finansijske stabilnosti. Najčešće ona podrazumijeva stabilnost ključnih finansijskih institucija i tržišta. Evropska centralna banka definiše finansijsku stabilnost kao stanje u kojem finansijski sistem – posrednici, tržišta i tržišna infrastruktura - može izdržati šokove bez većih poremećaja u finansijskoj intermedijaciji i generalno u isporuci finansijskih usluga. Schinassy smatra da je finansijski sistem stabilan kada omogućava efikasnu alokaciju ekonomskih resursa, određuje cijenu i upravlja finansijskim rizicima, te obavlja ove funkcije i u uslovima eksternih šokova i neravnoteža.³ Michal Foot smatra da za finansijsku stabilnost trebaju biti ispunjeni sljedeći uslovi: stabilnost cijena, zaposlenost blizu prirodne stope, povjerenje u operacije ključnih finansijskih institucija i tržišta, i nepostojanje relativnih kretanja u cijenama sredstava koja bi u određeno vrijeme podrivala prva tri uslova.⁴ Crockett definiše finansijsku stabilnost kao odsustvo nestabilnosti, situacija u kojoj su ekonomske performanse potencijalno ugrožene oscilacijama u cijenama finansijske imovine ili nesposobnost finansijskih institucija da ispune svoje ugovorne obaveze.⁵ Prema Wieseru finansijska stabilnost je sposobnost finansijskog sistema da apsorbuje različite vrste šokova bez finansijske krize koja bi dovela do multisektorskog širenja negativnih makroekonomskih efekata. Norveška centralna banka pod finansijskom stabilnošću podrazumijeva da je finansijski sistem otporan na poremećaje u ekonomiji, te je sposoban da posreduje u finansiranju, izvršava dospjele obaveze i da redistribuira rizik na zadovoljavajući način.

¹ Žugić, R. i Fabris, N. (2010). *Finansijska stabilnost kao cilj centralnih banaka*. Podgorica: Centralna banka Crne Gore.

² Kozarić, K. i Fabris, N. (2012). *Monetarno kreditna politika*. Fojnica: Štamparija Fojnica d.d.

³ Schinasi, G.J. (2004). *Defining financial stability*. Washington: IMF.

⁴ Schinasi, G.J. (2006). *Safeguarding financial stability: Theory and Practice*. Washington: IMF.

⁵ Ibid.

Neki autori umjesto finansijske stabilnosti definišu finansijsku nestabilnost. Chant smatra da finansijska nestabilnost podrazumijeva stanja na finansijskim tržištima koja ugrožavaju ili prijete da ugroze performanse jedne ekonomije, kroz njihov uticaj na rad finansijskog sistema. Ferguson smatra korisnijim definisanje finansijske nestabilnosti kao situacije koju određuju tri osnovna faktora: cijene određene finansijske imovine odstupaju od njihove fer vrijednosti, funkcionisanje tržišta i dostupnost kredita je značajno iskrivljeno, što rezultira značajnim odstupanjem agregatne tražnje proizvodnih mogućnosti zemlje. Prema Mishkinu, finansijska nestabilnost se javlja kada šokovi u finansijskom sistemu utiču na protok informacija tako da finansijski sistem više ne može obavljati svoje funkcije usmjeravanja sredstava ka onima koji imaju produktivne investicione mogućnosti.

Allen i Wood ističu šest uslova koje treba zadovoljiti dobra definicija finansijske stabilnosti:⁶

- a. Dobra definicija finansijske stabilnosti treba biti jasno usmjerena ka postizanju društvenog blagostanja.
- b. Finansijska stabilnost treba biti predstavljena vidljivim stanjem stvari, tako da oni koji su odgovorni za očuvanje finansijske stabilnosti mogu znati da li napreduju ili ne.
- c. Finansijska stabilnost treba biti predmet kontrole ili utjecaja od strane vlasti.
- d. Finansijska stabilnost treba pripadati jasno definiranom politički-značajnom entitetu.
- e. Definicija i analiza finansijske stabilnosti (ili nestabilnosti) treba biti dovoljno široka da obuhvata sve slučajeve (također kolaps nefinansijskih institucija može izazvati ekonomske štete), iako se javne institucije zadužene za rješavanje problema mogu znatno razlikovati.
- f. Definicija finansijske stabilnosti ne treba tako strogo zahtijevati da se svaka uočena promjena posmatra kao znak nestabilnosti.

⁶ Allen, W.A. i Wood, G. (2005). *Defining and achieving financial stability*. London: Cass Business School, City University.

Govoreći o finansijskoj stabilnosti, značajno je istaći da stabilnost domaćeg finansijskog sistema ne mora predstavljati i dovoljnu sigurnost zbog signifikantnog uticaja i povezanosti sa međunarodnim finansijskim tržištima. S tim u vezi Schinassy govori o endogenim i egzogenim faktorima koji utiču na finansijsku stabilnost. Vrhovne monetarne institucije imaju mogućnost da djeluju djelimično na endogene faktore, dok je vanjske faktore mnogo teže predvidjeti i kontrolisati i tu se ogleda sposobnost finansijskog sistema da apsorbuje te šokove, odnosno da održi finansijsku stabilnost. Samo jedna loša komponenta može narušiti finansijsku stabilnost, sa jedne strane, dok sa druge strane ne mora uticati negativno na finansijsku stabilnost, već se njeno propadanje javlja kao posljedica efikasnog funkcionisanja finansijskog sistema.

Kako bi se postigla stabilnost finansijskog sistema nepochodno je da su pojedinačne institucije, kao karike finansijskog sistema, dovoljno izgrađene i jake. Za njihovu efikasnost bitno je postojanje adekvatne regulacije njihovog djelovanja, a zatim i adekvatnih mehanizama koji će koordinisati njihovo zajedničko djelovanje. Podrazumijeva se da će kvalitetan sistem imati i razvijene planove za krizne situacije koje mogu nastati, jer faktori rizika su uvijek prisutni.

1.1. Makroprudencijalne politike

Termin 'makroprudenciono' prvi put se pojavio 1979. godine na sastanku Kuk komiteta (Cooke Committee), koji je predstavljavo preteču današnjeg Bazelskog komiteta za superviziju banaka, prilikom govora predsjedavajućeg Williama Cooke-a. Još uvijek ne postoji općeprihvaćena definicija makroprudencijalne politike, ali generalno to je politika kojom se teži ograničiti sistemski rizik. Na sastanku ministara finansija i guvernera centralnih banaka G20 definisana je makroprudencijalna politika kao politika koja prevashodno koristi prudencijalne alate za ograničenje sistemskih ili finansijskih rizika širom sistema, ograničavajući na taj način pojavu poremećaja u pružanju ključnih finansijskih usluga koje mogu imati ozbiljne posljedice za realnu ekonomiju.⁷ Sprovođenje makroprudencione politike ima za cilj očuvanje finansijske

⁷ Udruženje banaka Srbije (2011). FSB makroprudencijalna politika. Izvještaj ministrima finansija i guvernerima centralnih banaka G20 – 14. februar 2011. Seoul.

stabilnosti, a institucije koje mogu biti odgovorne za njeno sprovođenje su sljedeće:⁸ centralna banka, posebno tijelo (najčešće u formi Savjeta za finansijsku stabilnost), ministarstvo finansija, regulatori (supervizori) bankarskog sektora, integrisani regulatori (supervizori) finansijskog sistema i dr. Istraživanje MMF-a je pokazalo da ovaj mandat najčešće dobijaju centralne banke, a zatim posebna tijela u vidu Savjeta za finansijsku stabilnost. Međutim, potencijalni rizici zahtijevaju sistemsko rješavanje, te samim tim zajedničko djelovanje svih institucija u ograničavanju sistemskih rizika. Ovom politikom sagledava se cijeli sistem, te posmatraju potencijalne opasnosti u finansijskom sistemu i načini preventivnog djelovanja, odnosno rukovođenja njima. Na ovaj način, makroprudenciona politika postaje bitan alat i metod očuvanja finansijske stabilnosti.

Mnogi autori kao ključnu lekciju koju treba izvući iz protekle krize navode jačanje makroprudencijalne politike, prije svega makroprudencijalne regulacije i nadzornog okvira. Evropska komisija je u ovu svrhu organizovala posebnu grupu eksperata, na čelu sa gospodinom de Larosijem, koja je izvršila reviziju nadzornog sistema prije krize, te ustanovila novu formu regulacije i nadzora. Od januara 2011. godine, kao rezultat su počeli sa radom ESRB za makroprudencijalni nadzor i ESFS sa tri organa za mikroprudencijalni nadzor (ESF), i Zajednički komitet za saradnju (JCESA), uključujući i nacionalne supervizore nadležne za nadzor svojih nacionalnih finansijskih institucija.⁹ Sve ove mjere imaju za cilj jačanje formalnog okvira rada finansijskih institucija, preventivno djelovanje na faktore koji uzrokuju sistemski rizik, te rad na ograničavanju sistemskog rizika, a sve to u konačnici vodi ka uspostavljanju finansijske stabilnosti.

2. Efekti krize na okvir finansijske stabilnosti

Kao rezultat iskazanih nedostataka i manjkavosti sistema, tokom svjetske ekonomske krize, došlo je do ogromnih promjena u bankarskom sektoru eurozone. Osnovan je Evropski mehanizam stabilnosti, sa zadatkom

⁸ Mitrović, M. (2013). Finansijska stabilnost u otvorenim privredama. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet za ekonomiju, finansije i administraciju.

⁹ Papademos, L. (2009). Strengthening macro-prudential supervision in Europe. Konferencija „After The Storm: The Future Face of Europe’s Financial System“, Brisel, 24. mart 2009. ECB.

da osigura finansijsku pomoć zemljama članicama koje se suoče sa finansijskim problemima. Ovu instituciju nazivaju evropskim MMF-om uz mnogo širi obim funkcija.

Jedna od najvećih promjena je kreiranje novog okvira za finansijsku superviziju, Evropskog sistema za finansijsku superviziju, kao mreže koja povezuje tri evropska nadzorna tijela, Evropski odbor za systemske rizike, i nacionalna nadzorna tijela. Evropska nadzorna tijela su zadužena za mikropudencijalni nadzor, čine ga Evropsko nadzorno tijelo za bankarstvo, Evropsko nadzorno tijelo za osiguranje i strukovno mirovinsko osiguranje i Evropsko nadzorno tijelo za vrijednosne papire i tržište kapitala. Evropski odbor za systemske rizike je zadužen za makropudencijalni nadzor finansijskog sistema EU. Zajednički odbor evropskih nadzornih tijela osigurava međusektorsku usklađenost u stvaranju i primjeni jedinstvenih pravila.

Osnivanjem Evropske bankarske unije 2012.godine, zaokružena je ekonomska i monetarna unija. Ona omogućuje dosljednu, centraliziranu primjenu pravila u EU u vezi s bankama u državama sudionicama. Novi alati i postupci odlučivanja olakšavaju stvaranje jedinstvenog tržišta za banke, koje će biti transparentnije i sigurnije. Počiva na tri stuba: Jedinstveni nadzorni mehanizam, Jedinstveni sanacijski mehanizam i Evropski odbor za osiguranje depozita. Dodijeljena je nova uloga Evropskoj centralnoj banci da vrši superviziju sistemskih banaka u EU.

Kriza je podstakla i rad Bazelskog komiteta, pa je tako kreiran i Bazel III. Razlikuje se od Bazela II u pogledu strožijih kapitalnih zahtjeva, te su prvi put uvedeni minimalni standardi koji se odnose na zahtjeve u pogledu likvidnosti banaka, te uvođenje niza mjera u cilju formiranja što adekvatnijih rezervi kapitala. Također, Evropska bankarska unija i Bazel III nastoje svesti na najmanju mjeru angažovanje sredstava države i poreznih obveznika za pokriće gubitka i sanaciju privatnih finansijskih institucija.

3. Uticaj sistemski važnih banaka na finansijsku stabilnost

Kao potencijalni najveći nosioci sistemskih rizika jesu sistemski važne banke ili sistemski značajne finansijske institucije (*Systemically Important Financial Institutions, SIFI*), te ih je neophodno spomenuti kada govorimo o finansijskoj stabilnosti. One podrazumijevaju gigantske institucije koje ne mogu propasti ili otići u stečaj, jer su suviše velike da bi propale, „*too big to fail*“.

Odbor za finansijsku stabilnost, FSB, definiše sistemski značajne finansijske institucije kao finansijske institucije čiji poremećaji ili propadanje, uzrokovani njihovom veličinom, kompleksnošću ili sistemskom povezanošću, izazivaju značajne poremećaje u širem finansijskom sistemu i ekonomskim aktivnostima.¹⁰ SIFI se definišu i kao finansijske institucije čije propadanje može izazvati finansijsku krizu.¹¹ Sistemski važne institucije se mogu podijeliti u dvije grupe:¹² *globalne sistemski važne finansijske institucije* (G-SIFI), koje obimom poslovanja i veličinom finansijskog kapitala prelaze nacionalne okvire; i *nacionalne sistemski važne finansijske institucije* (N-SIFIs), koje se određuju na osnovu kriterija nacionalnih finansijskih vlasti, odnosno vlada. Razlog ove podjele je ogroman raspon koji postoji između manjih sistemski značajnih institucija koje ispunjavaju uslove kategorije sistemski važnih institucija, te globalnih SIFIs koji su i do 40 puta veći od prethodnih. Svakako da G-SIFIs imaju mnogo strožije zahtjeve po pitanju upravljanja rizicima, kapitala, likvidnosti i slično. Također, treba napomenuti da sistemski važne finansijske institucije ne moraju biti samo banke. One mogu uključivati osiguravajuće kompanije, velike hedž fondove, trgovačke kompanije, za koje se koristi termin ‘*non-bank entities*’.

¹⁰ Financial Stability Board (2016). Addressing SIFIs. (Online) Dostupno na: <http://www.fsb.org/what-we-do/policy-development/systematically-important-financial-institutions-sifis/>

¹¹ Wikipedia (2017). Systemically important financial institution. (Online) Dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Systemically_important_financial_institution

¹² Momirović, D. (2011). Nova arhitektura regulatornog i nadzornog dizajna Evropske unije – makro i mikro prudencijalni pristup. UBS: Bankarstvo 1.

Prije krize, fokus finansijske regulacije je bio na zaštiti potrošača, investitora. Nakon krize, radi se više na ograničavanju sistemskog rizika kako bi se osiguralo da problemi i krize jedne finansijske institucije ne povuku i ostale finansijske učesnike u ponor. Zbog toga se radi na izradi posebnih pravila i regulativa vezanih za sistemski važne institucije kako bi se smanjila mogućnost njihovog propadanja i osiguralo da njihovo propadanje bude samostalno i ne proširi se na druge. Bazelski komitet za superviziju banaka je identifikovao osnovne determinante koje određuju sistemski važne institucije, a to su:¹³ veličina, kompleksnost, međupovezanost, zamjenjivost i aktivnost na globalnom nivou. Zaključuje se da što je banka veća, ima kompleksniju strukturu, više povezana sa drugim institucijama, te ima dominantniju ulogu u svom području poslovanja, veći je njen sistemski značaj, odnosno i potencijalna opasnost je veća. Također, BCBS pomaže FSB-u i nacionalnim vlastima u procjeni SIFIs, te je preuzeo i obavezu izrade metodologije procjene SIFI.

Regulacija oblasti sistemski važnih institucija prije svega podrazumijeva preventivno djelovanje i spriječavanje nastanka sistemskih problema i njihovog širenja na druge institucije. Rješavanje ovog pitanja se može podijeliti na četiri posebna segmenta:¹⁴

- Razvijanje metodologije za utvrđivanje sistemski bitnih finansijskih institucija;
- Utvrđivanje potrebnih dodatnih kapitalnih ili drugih zahtijeva, kako bi se ojačao kapacitet ovih institucija za podnošenje gubitka;
- Razvijanje posebnog režima sistemske supervizije za ove institucije;
- Razvoj posebnog režima efikasnog restrukturiranja ovih institucija koje za cilj može imati i likvidaciju ovih institucija, ali bez posljedica na ostatak finansijskog sistema.

¹³ Wikipedia (2017). Systemically important financial institution. (Online) Dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Systemically_important_financial_institution

¹⁴ Narodna banka Srbije (2017). Sistemski rizik. (Online) Dostupno na: http://www.nbs.rs/internet/latinica/18/18_4/index.html

4. Indikatori finansijskog zdravlja banaka (Financial Soundness Indicators, FSI)

Početakom 2000-te godine, MMF je pokrenuo projekat Indikatora finansijskog zdravlja (*Financial Soundness Indicators, FSI*) kao odgovor na krizu finansijskih tržišta krajem 1990-ih godina, u saradnji sa nacionalnim agencijama i međunarodnim institucijama. Ova kriza je istakla potrebu za sprovođenjem makroprudencijalne analize, kako bi se identifikovale slabe tačke i potencijalni rizici finansijskih sistema. Oskudnost i nedostatak podataka, kao i manjak međunarodne saradnje su prepoznati kao glavni uzroci nastanka krize. Ovaj projekat je nastojao da definiše, sa maksimalnom dosljednošću, makroprudencijalne indikatore za procjenu nacionalnih finansijskih sistema širom svijeta, te da ih učini dostupnim javnosti.

Indikatori finansijskog zdravlja su pokazatelji sastavljeni kako bi se pratilo stanje finansijskih institucija i tržišta, kao i realnog sektora i domaćinstava, odnosno to su agregatne mjere trenutnog finansijskog zdravlja i stanja navedenih kategorija.¹⁵FSI uključuju agregatne informacije o finansijskim institucijama i pokazatelji koji su reprezentativni za tržišta na kojima te institucije djeluju. Makroprudencijalni indikatori obuhvataju i indikatore finansijskog zdravlja i druge indikatore koji pomažu procjenu i praćenje snaga i slabosti finansijskih sistema, naročito, makroekonomske pokazatelje. Indikatori finansijskog zdravlja pružaju uvid u finansijskog 'zdravlje' i stanje nacionalnih finansijskih insitucija, ali i realnog sektora i sektora domaćinstava. Oni pružaju podršku analizi ekonomske i finansijske stabilnosti, te procjenama snaga i slabosti finansijskih sistema. Cilj indikatora je da pruže korisnicima širu sliku o solidnosti jednog finansijskog sistema. Metodologija izrade i set inidikatora koji se koriste se određuje na nacionalnom nivou.

Glavni cilj indikatora je postići njihovu međunarodnu uporedivost, što bi trebala garantovati činjenica da sve zemlje koje ih objavljuju koriste istu metodologiju. Međutim, međunarodna uporedivost je i dalje ograničena

¹⁵ Sundararajan, V., Enoch, C., San Jose, A., Hilbert, P., Krueger, R., Moretti, M., Slack, G. (2002). *Financial Soundness Indicators: Analytical Aspects and Country Practices*. Washington: International Monetary Fund.

određenim razlikama na nacionalnom nivou, naročito u računovodstvenim standardima, ali i u metodama prikupljanja podataka koji su potrebni za izračunavanje indikatora. Odstupanja od preporučene metodologije od strane MMF-a postoje i u razvijenijim zemljama. Taylor smatra da je kreditna ekspanzija najveći prediktor kriza, od kraja devetnaestog stoljeća, te da globalne neravnoteže imaju slabu vezu sa finansijskim problemima u odnosu na indikatore koji proizilaze iz samog finansijskog sistema. U odnosu na ovo, značaj indikatora finansijskog zdravlja je još veći.

Svi indikatori su podijeljeni u dvije grupe. Prva grupa obuhvata set osnovnih indikatora, koji se odnose na bankarski sektor. Ostali indikatori pripadaju drugoj, dopunskoj grupi, koja obuhvata dodatne indikatore za bankarski sektor, ali također i indikatore za nebankarske finansijske institucije, nefinansijske korporacije, domaćinstva, finansijske tržišta i tržišta nekretnina. Uključivanje indikatora za nebankarski sektor u Indikatore finansijskog zdravlja reflektuje međupovezanost finansijskog i realnog sektora. Na primjer, nepovoljna kretanja u sektoru privrede mogu se odraziti na kreditni portfolio banaka i na taj način izazvati negativne efekte po finansijsku stabilnost. Indikatori finansijskog zdravlja za depozitne institucije, naročito osnovni set indikatora, smatraju se ključnim indikatorima za analizu stanja bilo kojeg finansijskog sistema.

4.1. Indikatori finansijskog zdravlja za bankarski sektor BiH

Osnovni set indikatora obuhvata pet osnovnih područja relevantnih za bankarsko poslovanje, te su kompatibilni sa tzv. CAMELS metodologijom za procjenu stanja individualnih finansijskih institucija (tj. adekvatnost kapitala, kvalitet aktive, kvalitetmenadžmenta, zarade, likvidnost, osjetljivost na tržišni rizik). U nastavku prikazujemo osnovni set indikatora za bankarski sektor BiH, te njihov uticaj na finansijsku stabilnost BiH.

Tabela 1. Osnovne karakteristike bankarskog sektora BiH

Tabela 5.3: Osnovne karakteristike bankarskog sektora

		2014.	2015.
Niža kapitaliziranost	Regulatorni kapital, milioni KM	2.768	2.646
	Ukupni ponderisani rizik, milioni KM	17.021	17.587
	Stopa adekvatnosti kapitala	16,3%	15,0%
Bolja kvaliteta kreditnog portfelja	Ukupni krediti, milioni KM	15.903	16.458
	Nekvalitetni krediti, milioni KM	2.253	2.249
	Omjer nekvalitetnih prema ukupnim kreditima	14,2%	13,7%
Znatno niži poslovni rezultat	Neto dobit/gubitak, milioni KM	144	70
	Povrat na dionički kapital	5,2%	2,4%
Zadovoljavajuća likvidnost	Likvidna prema ukupnim sredstvima	26,8%	26,4%
	Likvidna sredstva prema kratkoročnim finansijskim obavezama	46,1%	44,0%

Izvor: CBBiH

a) FSI za kapital

Glavni indikator adekvatnosti kapitala, jeste stopa adekvatnosti kapitala, koja predstavlja odnos između neto kapitala i ukupnog ponderisanog rizika aktive. U BiH ova stopa mora minimalno iznositi 12%. Iako je zabilježeno smanjenje stope adekvatnosti kapitala na nivou sistema, u odnosu na prethodne periode, bankarski sektor BiH je adekvatno kapitalizovan, stopa adekvatnosti kapitala iznosi oko 15% te se nalazi iznad propisanog minimuma. Na smanjenje stope je utjecala primjena novih regulatornih odredbi u vezi priznavanja stavki kapitala, kao i ostvareni gubici u pojedinim manjim bankama usljed materijalizacije kreditnog rizika i rizika visoke koncentracije (što je dovelo do problema u ispunjavanju prudencijalnih kapitalnih zahtjeva).

b) FSI za kvalitetu aktive

Ključni pokazatelji kvaliteta aktive su nastavili trend postepenog poboljšanja na nivou cijelog bankarskog sektora, što je najviše rezultat prodaje i trajnog otpisa nekvalitetnih potraživanja. Ovdje se radi o nekoliko sistemskih

banaka koje u posljednje dvije godine ostvaruju jako dobre rezultate, pa time saniraju svoje bilanse. Ovi postupci su značajno djelovali na pad vrijednosti pokazatelja nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima. I pored toga, visok udio nekvalitetnih u ukupnim kreditima je najveći rizik po stabilnost bankarskog sektora, te je na kraju 2015. godine iznosio 13,67 %. Većina sistemskih banaka ima udio nekvalitetnih u ukupnim kreditima ispod prosjeka bankarskog sektora. Manje banke zbog neadekvatnih kreditnih politika i lošeg upravljanja kreditnim rizikom imaju loše indikatore kvaliteta aktive.

c) FSI za profitabilnost

U prva tri kvartala 2015. godine, bankarski sektor je ostvario visoke profite, da bi u posljednjem kvartalu profit bio višestruko niži, zbog velikih gubitaka koje su ostvarile tri banke, tako da su i ostali pokazatelji profitabilnosti zabilježili smanjenje. Dobit bankarskog sektora je skoncentrisana u nekoliko sistemski važnih banaka, a dobit dvije najveće banke čini 52.5% ukupne ostvarene dobiti sektora.

d) FSI za likvidnost

Likvidnost bankarskog sektora u BiH je na zadovoljavajućem nivou. Osnovni indikatori likvidnosti (likvidna sredstva prema ukupnim sredstvima i likvidna sredstva prema kratkoročnim finansijskim obavezama) su blago smanjeni u odnosu na kraj 2014. godine. Indikator omjer depozita prema kreditima predstavlja mjeru koja pokazuje u kojoj mjeri se iz stabilnih izvora finansira kreditna aktivnost banaka, te na kraju 2015. godine iznosi 96,9%, i bilježi značajan porast u posljednje dvije godine. Kontinuirani porast vrijednosti inikatora je rezultat dugoročnog trenda rasta depozita uz relativno blagi rast kredita.

e) FSI za devizni rizik

Izloženost deviznom riziku bankarskog sektora nalazi se u okviru propisanih ograničenja, čemu doprinosi preovladavajuća valuta euro, koja predstavlja valutu sidro valutnog odbora po kojem funkcioniše Centralna banka. Značajniji devizni rizik je bio iskazan izdatim kreditima

u švicarskim francima, iako je sada i to smanjeno, kao posljedica otplate, reprograma ili konverzije kredita u drugu valutu. U oba entiteta bankarski sektori imaju kratku deviznu poziciju, tj. finansijska pasiva je veća od finansijske aktive.

Ostvareni gubici i neadekvatna kapitalizovanost u tri manje banke, su imale utjecaj na vrijednost svih indikatora finansijskog zdravlja sistema. Jedna od spomenutih banaka jeste Banka Srpske a.d. koja se nalazi u postupku likvidacije. U dvije banke je izvršen proces konsolidacije i pripajanja drugim bankama (Privredna banka Sarajevo d.d. Sarajevo je pripojena BOR banci d.d. Sarajevo, te Moja banka d.d. Sarajevo je pripojena Investiciono-komercijalnoj banci d.d. Zenica.) Ovi procesi su izvršeni kako bi se ojačale kapitalne osnove ovih banaka, te prevazišle uočene slabosti. Iako se ne radi o sistemskim bankama, ovo je pokazatelj kako istovremena materijalizacija rizika u više manjih banaka može imati sistemski utjecaj na bankarski sektor.

4.2. Testovi na stres

Neizostavan dio procjene sposobnosti banaka i bankarskog sektora da podnesu potencijalne gubitke u slučaju nastanka pretpostavljenih šokova, odnosno kao dio analize finansijske stabilnosti, jesu testovi na stres. Na nivou BiH ih provodi CBBiH na kvartalnoj osnovi. Posljednji rezultati pokazuju da je bankarski sektor stabilan i otporan, ta da bi u slučaju materijalizacije pretpostavljenih šokova stopa adekvatnosti kapitala bila iznad regulatornog minimuma. Određen broj banaka bi imalo potrebu za dodatnim kapitalom. U tom slučaju nedovoljna kapitalizovanost većeg broja banaka ili sistemskih banaka bi mogla biti prijetnja po stabilnost cijelog bankarskog sistema. I na rezultate ovih testova značajno su uticale prethodno spomenute tri banke.

Zaključak

Kada se sublimiraju svi prezentovani indikatori, generalno, može se zaključiti da je bankarski sektor BiH stabilan, te da ima pozitivne indikatore finansijskog zdravlja. Međutim, neophodan je oprez u interpretaciji rezultata, obzirom na još uvijek nezadovoljavajuće stanje realnog sektora, otežano poslovanje u privredi, te usporen ekonomski rast. Rigorozniji zahtjevi za bankarski sektor su osigurali i imaju za cilj da ojačaju otpornost

banaka na moguće iznenadne krizne situacije, te da zaštite kako pojedinačno banke, tako i cijeli bankarski sistem. Većina banaka u BiH održava stopu adekvatnosti kapitala znatno iznad minimuma, osim pojedinih manjih banaka koje su suočene sa problemima, ali ne narušavaju stabilnost sistema. Najizraženiji rizik koji je prisutan jeste kreditni rizik, te postoji potencijalna opasnost od nekvalitetnih plasmana. Indikatori pokazuju trend smanjenja nekvalitetne aktive, međutim, postoji sumnja da je veliki udio plasmana raspoređenih u 'B' kategoriju podcijenjen, te da su bliže granice nekvalitetnih plasmana. Indikatori profitabilnosti i likvidnosti, su također zadovoljavajući, na što velik uticaj ima udio sistemskih banaka koje čine većinski dio bankarskog sektora. Neophodno je obezbijediti kvalitetnije dugoročne izvore finansiranja, radi postizanja finansijske stabilnosti.

Konačno, možemo zaključiti da razvoj strožijih propisa za poslovanje banaka, te upotreba indikatora finansijskog zdravlja kao metode za ocjenu stanja bankarskog sektora (koji čini najveći dio finansijskog sistema BiH), preventivno djeluje na nastanak novih kriznih situacija, i pozitivno utiče na postizanje finansijske stabilnosti sistema. Analizirani indikatori finansijskog zdravlja upućuju da je bankarski sektor BiH stabilan i otporan na pretpostavljene šokove, a obzirom na bankocentričnost finansijskog sistema BiH stabilnost bankarskog sektora je ključna. To direktno vodi ka uspostavljanju finansijske stabilnosti, a analiza se pokazala i kao adekvatna mjera ranog upozoravanja. Testovi na stres, kao dio analize finansijske stabilnosti, služe kao alat ranog dijagnosticiranja i prepoznavanja problema, te kao takvi, njihovi rezultati mogu biti ključni za iniciranje neophodnih reformi za očuvanje finansijske stabilnosti, te mogu preventivno djelovati na sprečavanje sistemskih rizika.

LITERATURA

1. Đonlagić Dž. (2006). *Evropska monetarna unija i Bosna i Hercegovina*. Sarajevo: Ekonomski fakultet u Sarajevu.
2. Đonlagić Dž. i Kešetović I. (2007). *Javne finansije*. Gračanica: Grin d.o.o.
3. Fabris N. (2006). *Centralno bankarstvo u teoriji i praksi*. Podgorica: Centralna banka Crne Gore.
4. Kešetović, I., Đonlagić, Dž., Rička, Ž. i Kreso, S. (2015). *Monetarne finansije*. Sarajevo: Ekonomski fakultet u Sarajevu
5. Komazec, S. i Ristić, Ž. (2012). *Monetarna ekonomija i bankarski menadžment*. Beograd: EtnoStil. str. 243.
6. Kozarić K. i Fabris N (2012). *Monetarno-kreditna politika*. Fojnica: Štamparija Fojnica.
7. Lovrinović I. (2011). *Monetarna politika u Europskoj uniji*. Zagreb: Ekonomski fakultet Zagreb.
8. MishkinS.F. i EakinsS.G. *Finansijskatržištaiinstitucije*. Zagreb: Mate.
9. Perišin I. i Šokman A. (1992). *Monetarno-kreditna politika*. Zagreb: Informator.
10. RoseP.S. (2003). *Menadžmentkomercijalnihbanaka*.Zagreb: Mate.
11. Saunders, A. i Cornett, M.,M. (2006). *Financijska tržišta i institucije*. Zagreb: Masmedia.
12. Barjaktarović, L., Dimmić, M. I Ječmenica, D. (2013). *Stres test u funkciji procene rizika u bankarskom sektoru zemalja jugoistočne Evrope*. Beograd: Udruženje banaka Srbije.
13. Caruana, J. (2010). *Basel III: Towards a safer financial system*. 3rd Santander International Banking Conference, Madrid, 15. September 2010.
14. Caruana, J. (2010). *Systemic Risk: How to deal with it?* Bazel: Banka za međunarodna poravnjanja.
15. Centralna banka BiH (2016). *Izveštaj o finansijskoj stabilnosti 2015*. Sarajevo: A dizajn d.o.o.

16. European central bank (2015). *Financial Stability Review*. Frankfurt: ECB.
17. Evropska centralna banka (2016). *Izvještaj o finansijskoj stabilnosti, maj 2016*. Frankfurt: Evropska centralna banka.
18. Fabris N. (2006). *Centralno bankarstvo u teoriji i praksi*. Podgorica: Centralna banka Crne Gore.
19. Gološ, E. (2010). *Uticaj i posljedice globalne finansijske krize na Bosnu i Hercegovinu*. Magistarski rad. Tuzla: Ekonomski fakultet.
20. Haltom R. i Lacker J.M. (2013). *Should the Fed Have a Financial Stability Mandate? Lessons from the Fed's first 100 Years*. Richmond: Federal Reserve Bank od Richmond.
21. Kozarić K. (2009). Uticaj globalne finansijske krize na Bosnu i Hercegovinu. *Centralna banka BiH*.
22. Kozarić, K. (2005). Modeli monetarne politike saosvrptom na valutni odbor Bosne i Hercegovine. *Sarajevo: Centralna banka BiH*.
23. Sundararajan, V., Enoch, C., San Jose, A., Hilbert, P., Krueger, R., Moretti, M., Slack, G. (2002). *Financial Soundness Indicators: Analytical Aspects and Country Practices*. Washington: International Monetary Fund.
24. White E.N. i Toniolo G. (2015). The evolution of the financial stability mandate: from its origins to the present day. *NBER Working paper series*. (online). Working paper 20844. Dostupno na: <http://www.nber.org/papers/w20844.pdf> (pristupljeno 26.1.2017)
25. Žugić, R. i Fabris, N. (2010). *Finansijska stabilnost kao cilj centralnih banaka*. Podgorica: Centralna banka Crne Gore.

UPUTE ZA UREĐIVANJE ČLANAKA U ČASOPISU “UPRAVA”

Gotove radove za objavu u časopisu Uprava Fakulteta za upravu slati na e-mail adresu Sekretara redakcije: jasmina.jamak@fu.unsa.ba

RECENZIJE

Radovi koji se objavljuju moraju proći dvije pozitivne recenzije, (recenzije će biti urađene u organizaciji Redakcije časopisa UPRAVA.)

Recenzirani radove redakcija časopisa UPRAVA će se kategorizirati na slijedeći način:

- Radovi koji sadrže neobjavljene rezultate izvornih istraživanja u potpunom ili preliminarnom obliku (**izvorni znanstveni članci, kratka saopštenja, prethodna priopćenja, izlaganja sa znanstvenih skupova**).
- Radovi koji sadrže izvoran, sažet i kritički pristup jednog područja ili njegovog dijela, u kojem autor i sam aktivno sudjeluje. Mora biti naglašena autorova uloga izvornog doprinosa u tom područjuu odnosu na već objavljene radove, kao i pregled tih radova(**pregledni radovi**).
- Radovi koji sadrže korisne priloge iz struke i za struku a ne moraju predstavljati izvorna istraživanja (**stručni radovi**). Jednom prihvaćen članak obavezuje autora da isti članak ne smije objaviti drugdje bez dozvole uredništva časopisa koje je članak prihvatilo, a i tada samo uz podatak o tome gdje je članak objavljen prvi put.

Tehničke upute

Podaci koji se navode uz svaki članak

- naslov
- ime(na) autora
- naziv i adresa ustanove u kojoj autor radi i e-mail
- datum slanja članka u uredništvo
- ključne riječi na jeziku članka

Uz svaki kategoriziran članak objavljuje se sažetak. Sažetak treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i zaključak. Treba ga pisati u trećem licu i izbjegavati pasivne glagolske oblike. Ovisno o dužini članka sažetak mora imati od 100 do 250 riječi.

Sažetak, neovisno o jeziku članka, mora biti na jeziku govornog područja i na jednom od svjetskih jezika (najčešće je to engleski). Sažetak na jeziku članka treba smjestiti između zaglavlja članka (naslov, imena autora i dr.) i teksta članka, a sažetak na drugom jeziku između teksta sažetka na jeziku članka i uvoda rada.

Sažetak na drugom jeziku mora sadržavati i naslov članka, ključne riječi kao i adresu autora na istom jeziku.

Autori preuzimaju odgovornost za jezičku i pravopisnu ispravnost svojih tekstova prilikom konačne dostave radova.